

اسطرلاب در اندیشه ما

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ

انتظار

در

اندیشه‌ها

انتظار در اندیشه‌ها / مؤلف جمعی از نویسندگان
تهران: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (ع) ۱۳۷۹.

ISBN 964-7428-09-X

۸۰ ص. ۲۵۰۰ ریال

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه: به صورت زیرنویس.

۱. مهدویت — انتظار. ۲. محمدبن حسن (عج)، امام دوازدهم، ۲۵۵ق-.

۲۹۷/۴۶۲

BP۲۲۴/۴/الف۱۷۸۶

۴۷۹-۲۴۰۵۷ م

کتابخانه ملی ایران

بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود

انتظار در اندیشه‌ها

ناشر: انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (ع)

تیراژ: ۱۰۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول

قیمت: ۲۵۰۰ ریال

شابک X-۰۹-۷۴۲۸-۹۶۴

ISBN 964-7428-09-X

مرکز بخش: تهران - ۸۴۰۸۴۱۹

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	سخن ناشر
۹	مقدمه
۱۲	انتظار، در کلام الهی
۱۳	انتظار، در سخن پیامبر ﷺ
۱۴	ابن سینا
۱۵	خواجه نصیر طوسی
۱۶	اسدی طوسی
۱۷	خواجه حافظ شیرازی
۱۸	شیخ عطار نیشابوری

٢٠	امام خمینی <small>علیه السلام</small> .....
٢٧	آية الله طالقانی .....
٣٦	علامة طباطبائی .....
٣٨	علامة محمد تقی جعفری .....
٤١	استاد محمد تقی شریعتی .....
٤٦	استاد شهید مرتضی مطهری .....
٥١	دکتر علی شریعتی .....
٦١	آية الله شهید محمد باقر صدر .....
٦٤	استاد محمدرضا حکیمی .....

سخن ناشر

«بنیاد فرهنگی حضرت مهدی علیه السلام» که با همت برخی نیکوکاران فرهنگ دوست، و دین باور تأسیس شده است، در نظر دارد برای رشد شناخت و آگاهی نسل جوان، مقاله‌ها و کتابهایی در موضوع حیاتی امام موعود علیه السلام و آینده زندگی انسان بشر منتشر کند. و در گامهای نخست از آنچه اندیشمندان گفته و نوشته‌اند، بهره می‌گیرد و فشرده‌ای از گفته‌ها و اندیشه‌های آنان را گرد می‌آورد و عرضه می‌کند. و در گامهای بعد به کارهای تحقیقی جدیدی دست خواهید زد، و در این راستا به نوآوری‌هایی نیز خواهد پرداخت.

در راه این هدف والا و حیاتی، نخستین رساله به نسل آگاه و دانش دوست تقدیم می‌شود، امید که بینایی و آگاهی جامعه ما روزافزون گردد، به ویژه جوانان با شناخت بیشتری به این موضوع بنگرند، و به آینده تیک و انسانی و سرشار از دادگری و روشن بینی امید آگاهانه، و انتظاری راستین، داشته باشند، و با هر گونه دلسردی، پیریدگی، ناتوانی، بدبینی و سرخوردگی پستی‌زنند، و همه شور و نشاط و پویایی زندگی جوانی را، در راه تعالی و تکامل و خودسازی و جامعه سازی، سرمایه

گذاری کنند. و خود و جامعه را برای جهش بزرگ و تحوّل بنیادین انقلاب جهانی مهدوی آماده سازند، و از منتظران راستین سامان‌یابی کار بشریت مظلوم باشند. و هرگونه تردید، ابهام و گماتی را از دل بیرون برانند، و قاطع و استوار باشند، و احساس و باورمندی و خوش بینی را در خویش زنده نگاه دارند، و به جامعه و نسل جوان، نیرو، گرمی، امید و روحیه شکست ناپذیری ببخشند.

در پایان یادآوری این نکته نیز سودمند می‌نماید که نیکوکاران و متمکنان جامعه ما کارهای فکری و فرهنگی را کم نگیرند و برای تأمین خوراک فکری و معنوی جامعه گامهای بلند و استوار بردارند. آنان که برای جشنهای میلاد امام مهدی علیه السلام مبالغ زیادی هزینه می‌کنند و به امور ظاهری و احساسی دل خوش می‌دارند، برای رشد شناخت و تعالی آگاهی جامعه نسبت به این موضوع حیاتی نیز لازم است سرمایه‌ای دوچندان هزینه کنند، که انسان بر پایه فکر و شناخت استوار است. و آینده از آن کسانی است که در بُعد معرفت دینی و اجتماعی، بیشتر ساخته شده باشند و در برابر موج تهاجم فرهنگی استوار و تزلزل ناپذیر بایستند، و فرهنگ درست انسانی را که بر اساس ایمان راستین و نگرش هدفمندانه و خردمند به هستی و جامعه شکل گرفته است؛ به جهانیان ارائه کنند.

بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود علیه السلام

مقدمه

رسول اکرم (ص): افضل العبادۃ انتظار الفرج

گفتم که روی ماهت از ما چنان پنهان است
گفتا تو خود حجابی ورنه رخم عیان است
گفتم که از که یرسم چنانا نشان کویت
گفتا نشان چه پرسی آن کوی بی نشان است
مجموعه‌ای را که پیش روی دارید، عصاره برداشت‌ها و دیدگاه‌های
اندیشمندان و فرهیختگان علوم اسلامی است در باب انتظار. در این
نوشتار بر آنیم تا ضمن اشاره به گوشه‌ای از آن تعاریف و تعابیر، اندیشه
فعال شما خواننده گرامی را با این مضمون متعالی و انسان ساز و امید
بخش آشنا تر و به این مهم معطوف نمائیم.
انتظار و منتظر بودن امری است مسلم که در تمامی ادیان آسمانی و

سایر فرق از آن صحبت به میان آمده و به انحاء مختلف این مسئله مورد تأمل قرار گرفته و از آن به زبان‌های گوناگون بحث به میان آمده است، آنگونه که فوتوریسم یعنی اعتقاد به دورهٔ آخرالزمان و ظهور منجی غیبی و مصلح جهانی نمونه‌ای از آن می‌باشد که در کیش‌های آسمانی یعنی جودائیسیم (یهود) و سه مذهب عمده مسیحیت (کاتولیک، پروتستان و ارتدوکس) و بطور کلی در میان مدعیان نبوت به مثابه یک اصل مسلم و قابل قبول مطرح می‌باشد.

از دیدگاه ما نیز همان‌گونه که بزرگان علوم اسلامی اشاره کرده‌اند، اصل مسأله انتظار از سه سرچشمهٔ قرآن، سنت و عترت نشأت گرفته است. جا دارد با اشاره‌ای گذرا به چند دیدگاه مطرح شده در خصوص مسئلهٔ انتظار اشاراتی هر چند مختصر در این مورد داشته باشیم.

برخی از علما معتقدند انتظار واقعی روح را امیدوار و از پوچی می‌رهاند و بسیج عمومی مؤمنان است برای اصلاح ساختار جامعهٔ مورد رضایت حضرت ولی عصر علیه السلام.

تعدادی از اندیشمندان بر این عقیده‌اند که انتظار همانا دیده دوختن به راه تحقق امری است که منتظر را به حالت انتظار واداشته و هر چه این معنا در نظر مهمتر باشد برای تحقق آن بیشتر تلاش می‌کند.

در جمع‌بندی چکیده نظرات ارائه شده، انتظار عبارتست از:
امری سازنده و تمرین جهت تعالی روح و اندیشه و اعتقادی ژرف به
ظهور منجی و نگاهبانی برای ایمان انسان‌ها از سستی و یأس و دریچه‌ای
است امیدوارکننده به سوی اجرای فرامین الهی در جهت تحقق اهداف
قرآن و عترت و دارویی برای محرومان و مصلحان در انتظار آن یار دور از
نظر که از فطرتی الهی برخوردارند.

امید آن که به مصداق آیه کریمه «و لقد كتبنا فی الزبور من بعد الذکر
ان الارض یرثها عبادي الصالحون» هر چه سریعتر با ظهور منجی عالم
بشریت و ذخیره الهی صالحان به جایگاه حقیقی خویش که همانا
فرمانروایی و تکیه زدن به مسند خلیفة اللهی است نایل گردند.

بامید آن روز

انتظار، در کلام الهی

«وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ
وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ
خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ
ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (۱)

خداوند به دین باوران مسلمانی که کارهای شایسته و نیک انجام دهند، وعده داده است که به طور حتم آنان را فرمانروایان زمین گرداند... و زمینه لازم برای حکومت دین در جامعه و نفوذ آیین خداپسندانه را برایشان فراهم آورده، و امنیت و آرامش را جایگزین ترس‌ها و نگرانی‌ها سازد...

انتظار، در سخن پیامبر ﷺ

«أَبَشِّرْكُمْ بِالْمَهْدَى يَبْعَثُ فِي أُمَّتِي عَلَى اخْتِلَافٍ مِنَ النَّاسِ
وَزَلَّزِلَ، فَيَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا، كَمَا مَلَأَتْ جُورًا وَ
ظُلْمًا، يَرْضَى عَنْهُ سَاكِنُ السَّمَاءِ وَ سَاكِنُ الْأَرْضِ»^(۱)، يَقْسِمُ
الْمَالَ صَحَاحًا. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: «مَا صَحَاحًا؟»
قَالَ: «بِالتَّسْوِيَةِ بَيْنَ النَّاسِ»^(۲)

شمارا به مهدی مژده می‌دهم، آن گاه که مردمان با هم
اختلاف یابند و ناامنیها و دل نگرانی‌ها آنان را در برگیرد،
پیا می‌خیزد، و عدل و داد را در دنیایی که آکنده از ظلم و ستم
گشته، می‌گستراند. و اموال (ذاریبها و امکانات اقتصادی) را
به طور مساوی بین همه تقسیم می‌کند، (و این چنین است
که) اهل آسمان و ساکنان زمین از او خشنود می‌شوند.

---

۱. تا این قسمت از حدیث را در نأخذ متعدد دیگری از تشیع و تسنن، می‌توان یافت، از جمله کتاب الغیبة / ۱۷۸، کترالعمال ۱۴ / ۲۶۱، تفسیر الدر المنثور ۶ / ۵۷.
۲. بحار ۵۱ / ۸۱، مستند احمد حنبل، ۳ / ۳۷.

انتظار در سخن بزرگان

ابن سینا

«هر کسی، علاوه بر آنچه (در باره امام و خلیفه) گفته شد، دارای خواص پیامبری باشد، چنین کسی ربّ النوع انسان تواند بود... و امور بندگان خدا به دست او سپرده تواند شد. و اوست فرمانروای جهان خاکی، و همو خلیفه است در زمین»^(۱)

---

۱. خورشید مغرب / ۱۵۹ به نقل از «التبیین» پایان النبوت.

خواجه نصیر طوسی

«نزد خردمندان روشن است که لطف الهی (پس از فرستادن پیامبر)، منحصر است در تعیین امام (تا مردمانی بی راهبر و مربی و معلم نمانند و کتاب و سنت، شارحی لایق و مطمئن داشته باشند...)» و وجود امام - به خودی خود - لطف است از سوی خداوند. و تصرف او در امور (و حضور اجتماعی و تشکیل حکومت اسلامی و نشر تربیت قرآنی به وسیله او) لطفی دیگر است. و غیبت او مربوط به خود ما است.^(۱)

(۱) خواجه نصیر طوسی، مغرب، ۱۳۹۹، به نقل از «تشیف المبراد».

اسدی طوسی

ره دین بیاب از خرد چون سزاست
که گیتی بدین ایستادست راست
از این پس نباشد پیمبر دگر
به آخر زمان (مهدی) آید به در
بگوید خط و نامه کردگار
کنند دین پیغمبری آشکار
بدارد جهان بر یکی دین پاک
برآرد ز دجال و خیلش هلاک
رسد از آسمان هر پیمبر فراز
شوند از پس «مهدی» اندر نماز^(۱)

---

۱. «گرشاسپنامه» مقدمه، چاپ سربی پاریس با ترجمه، کلمان هوارد به نقل خورشید مغرب / ۱۳۰.

انتظار، در اندیشهٔ اسدی طوسی و خواجه حافظ □ ۱۷

خواجه حافظ شیرازی

ز قاطعان طریق این زمان شوند ایمن
قوافل دل و دانش که مرد راه رسید
غریز مصر به رغم برادران غیور
ز قعر چاه برآمد به اوج ماه رسید
کجاست صوفی دجال فعل ملحد شکل
بگو بسوز که مهدی دین پناه رسید^(۱)

---

۱. دیوان حافظ از نسخه محمد قزوینی و دکتر قاسم غنی، انجمن خوشنویسان ایران،
پایتیب ۱۳۶۳، ص ۱۸۷.

شیخ عطار نیشابوری

صد هزاران اولیا، روی زمین
از خدا خواهند مهدی را یقین
یا الهی، مه‌دیم، از غیب، آر
تا جهان عدل گردد آشکار
ای تو ختم اولیای این زمان
وز همه معنی نهانی، جانِ جان
ای تو هم پیدا و پنهان آمده
بنده «عطار»ت ثنا خوان آمده^(۱)

انتظار در اندیشه معاصران

امام خمینی (ره)

آیه الله طالقانی

علامه طباطبائی

علامه محمد تقی جعفری

استاد محمد تقی شریعتی

استاد شهید مرتضی مطهری

دکتر علی شریعتی

آیه الله شهید محمد باقر صدر

استاد محمد رضا حکیمی

امام خمینی علیه السلام

... مهدی منتظر در لسان ادیان و به اتفاق مسلمین از کعبه ندا سر می‌دهد و بشریت را به توحید می‌خواند. (۱)

... برای چنین کار بزرگی که در تمام دنیا عدالت به معنای واقعی اجرا بشود، در تمام بشر کسی بجز مهدی موعود علیه السلام ... نبوده است. کسی که ... عدالت را در تمام دنیا اجرا خواهد کرد حضرت مهدی ... است، آن هم نه ... عدالت در زمین برای رفاه مردم ... بلکه عدالت در تمام مراتب انسانیت. اگر انسان هر انحرافی پیدا کند، انحراف عملی، ... روحی، ... عقلی؛ برگرداندن این انحرافات ایجاد عدالت در انسان است ... وقتی ... ایشان ظهور کنند ... تمام بشر را از انحطاط بیرون می‌آورد و تمام کجیها را راست می‌کند. (۲)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

این عید سعید ان شاء الله، بر همه مسلمین جهان، مستضعفان عالم و خصوصاً ملت ما، مبارک باد. آنچه که امروز می‌خواهم به عرضتان برسانم برداشتهایی است که از انتظار فرج شده است؛ بعضی‌اش را من عرض می‌کنم. بعضی‌ها انتظار فرج را به این می‌دانند که در مسجد، در حسینیه، در منزل بنشینند و دعا کنند و فرج امام زمان (ع) را از خدا بخواهند. اینها مردم صالحی هستند که یک همچون اعتقادی دارند، بلکه بعضی از آنها را که من سابقاً می‌شناختم بسیار مرد صالحی بود، یک اسبی هم خریده بود، یک شمشیری هم داشت و منتظر حضرت صاحب (ع) بود. اینها به تکالیف شرعی خودشان هم عمل می‌کردند و نهی از منکر هم می‌کردند و امر به معروف هم می‌کردند، لکن همین، دیگر غیر از این، کاری ازشان نمی‌آمد و فکر این مهم که یک کاری بکنند، نبودند.

یک دسته دیگری بودند که انتظار فرج را می‌گفتند این است که ما کار نداشته باشیم به اینکه در جهان چه می‌گذرد، بر ملت‌ها چه می‌گذرد، بر ملت ما چه می‌گذرد؛ به این چیزها ما کار نداشته باشیم، ما تکالیف‌های خودمان را عمل می‌کنیم، برای جلوگیری از این امور هم خود حضرت بیایند ان شاء الله، درست می‌کنند؛ دیگر ما تکلیفی نداریم. تکلیف ما همین است که دعا کنیم ایشان بیایند و کاری به کار آنچه در دنیا می‌گذرد یا در مملکت خودمان می‌گذرد، نداشته باشیم. اینها هم یک دسته‌ای، مردمی

بودند که صالح بودند.

یک دسته‌ای می‌گفتند که خوب، باید عالم پر از معصیت بشود تا حضرت بیاید، ما باید نهی از منکر نکنیم، امر به معروف هم نکنیم تا مردم هر کاری می‌خواهند بکنند؛ گناه‌ها زیاد بشود که فرج نزدیک بشود.

یک دسته‌ای از این بالاتر بودند، می‌گفتند: باید دامن زد به گناه‌ها، دعوت کرد مردم را به گناه تا دنیا پر از جور و ظلم بشود و حضرت (ع) تشریف بیاورند. این هم یک دسته‌ای بودند که البته در بین این دسته، منحرف‌هایی، هم بودند، اشخاص ساده لوح هم بودند، منحرف‌هایی هم بودند که برای مقاصدی به این دامن می‌زدند.

یک دسته دیگری بودند که می‌گفتند که هر حکومتی اگر در زمان غیبت محقق بشود، این حکومت باطل است و بر خلاف اسلام است. آنها مغرور بودند.

آنهايي که بازيگر نبودند، مغرور بودند بعضی روایاتی که وارد شده است بر این امر که هر علمی بلند بشود قبل از ظهور حضرت، آن علم، علم باطل است. آن‌ها خیال کرده بودند که نه، هر حکومتی باشد، در صورتی که آن روایات اشاره دارد که هر کس علم بلند کند با علم مهدی، به عنوان مهدویت بلند کند، باطل است، حالا ما فرض می‌کنیم که یک همچو روایاتی باشد، آیا معنایش این نیست که تکلیفمان دیگر ساقط است؟ یعنی خلاف ضرورت اسلام، خلاف قرآن نیست این معنا که ما دیگر معصیت نکنیم تا پیغمبر بیاید، تا حضرت صاحب بیاید؟ حضرت صاحب

انتظار، در اندیشه امام خمینی (ره) □ ۲۳

که تشریف می آورند برای چی می آیند؟ برای اینکه گسترش بدهند عدالت را، برای اینکه حکومت را تقویت کنند، برای اینکه فساد را از بین ببرند، ما بر خلاف آیات شریفه قرآن دست از نهی از منکر برداریم، دست از امر به معروف برداریم و توسعه بدهیم گناهان را برای اینکه حضرت بیایند؟ حضرت بیایند؟ حضرت بیایند چه می کنند؟ حضرت می آیند، می خواهند همین کارها را بکنند. الان دیگر ما هیچ تکلیفی نداریم؟ دیگر بشر تکلیفی ندارد، بلکه تکلیفش این است که دعوت کند مردم را به فساد؟ به حسب رای این جمعیت، که بعضیشان بازیگرند و بعضیشان نادان، این است که ما باید بنشینیم دعا کنیم به صدام. هر کسی نفرین به صدام کند، خلاف امر کرده است؛ برای اینکه حضرت دیر می آیند! و هر کسی دعا کند به صدام؛ برای اینکه این فساد زیاد می کند، ما باید دعاگوی امریکا باشیم و دعاگوی شوروی باشیم و دعاگوی اذنباشان از قبیل صدام باشیم و امثال اینها تا اینکه اینها عالم را پر کنند از جور و ظلم و حضرت تشریف بیاورند. بعد حضرت تشریف بیاورند، چه کنند؟ حضرت بیایند که ظلم و جور را بردارند، همان کاری که ما می کنیم و ما دعا می کنیم که ظلم و جور باشد! حضرت بیایند که ظلم و جور را بردارند؛ همان کاری که ما می کنیم و ما دعا می کنیم که ظلم و جور باشد! حضرت می خواهند همین را برش دارند. ما اگر دستمان می رسید، قدرت داشتیم، باید برویم تمام ظلم و جورها را از عالم برداریم. تکلیف شرعی ماست، منتها ما نمی توانیم. ایستی که هست این است که حضرت عالم را پر می کند از عدالت؛ نه اینکه شما

دیگر تکلیف ندارید. ما تکلیف داریم که، اینی که می‌گوید حکومت لازم نیست، معنایش این است که هرج و مرج باشد.

اگر یک سال حکومت در یک مملکتی نباشد، نظام در یک مملکتی نباشد، آن طور فساد پر می‌کند مملکت را که آن طرفش پیدا نیست. آنی که می‌گوید حکومت نباشد معنایش این است که هرج و مرج بشود؛ همه هم را بکشند؛ همه به هم ظلم بکنند برای اینکه حضرت بیاید. حضرت بیاید چه کند؟ برای اینکه رفع کند این را. این یک آدم عاقل، یک آدم اگر سفیه نباشد، اگر مغرض نباشد، اگر دست سیاست این کار را نکرده باشد که بازی بدهد ماها را که ما کار به آنها نداشته باشیم، آنها بیایند هر کاری می‌خواهند انجام بدهند، این باید خیلی آدم نفهمی باشد!

اما مسئله این است که دست سیاست کار شماها نیست؛ بروید سراغ کار خودتان و آن چیزی که مربوط به سیاست است، بدهید به دست امپراتورها. خوب، آنها از خدا می‌خواستند که مردم غافل بشوند و سیاست را بدهند دست حکومت و به دست ظلمه، دست امریکا، دست شوروی، دست امثال اینها و آنهایی که اذتاب اینها هستند و اینها همه چیز ما را ببرند، همه چیز مسلمان‌ها را ببرند، همه چیز مستضعفان را ببرند و ما بنشینیم بگوییم که نباید حکومت باشد، این یک حرف ابلهانه است، منتها چون دست سیاست در کار بوده، این اشخاص غافل را، اینها را بازی دادند و گفتند: شما کار به سیاست نداشته باشید، حکومت مال ما، شما هم بروید توی مسجد‌هایتان بایستید نماز بخوانید! چه کار دارید به این کارها؟

انتظار، در اندیشه امام خمینی (ره) □ ۲۵

اینهایی که می‌گویند که هر علمی بلند بشود و هر حکومتی، خیال کردند که هر حکومتی باشد این بر خلاف انتظار فرج است. اینها نمی‌فهمند چه دارند می‌گویند. اینها تزریق کرده‌اند بهشان که این حرفها را بزنند. نمی‌دانند دارند چی چی می‌گویند. حکومت نبودن، یعنی اینکه همه مردم به جان هم بریزند، بکشند هم را، بزنند هم را، از بین ببرند، بر خلاف نص آیات الهی رفتار بکنند. ما اگر فرض می‌کردیم دویست تا روایت هم در این باب داشتند، همه را به دیوار می‌زدیم؛ برای اینکه خلاف آیات قرآن است. اگر هر روایتی بیاید که نهی از منکر را بگوید نباید کرد، این را باید به دیوار زد. این گونه روایت قابل عمل نیست. و این نفهم‌ها نمی‌دانند چی می‌گویند: هر حکومتی باشد حکومت باطل است! بلکه شنیدم بعضی از اشخاص گفته‌اند که خوب با این وضعی که هست، الان در ایران هست، دیگر ما نباید تهذیب اخلاق بکنیم، دیگر غلط است این حرفها! چیزی نیست دیگر حالا؛ حتما باید استاد اخلاق در یک محیطی باشد که همه مردم فاسدند، شرابخانه‌ها همه بازند و عرض می‌کنم که جاهای فساد همه بازند! اگر یک جایی باشد که خوب باشد، آنجا دیگر تهذیب اخلاق لازم نیست، نمی‌شود، باطل است! اینها یک چیزهایی است که اگر دست سیاست در کار نبود، ابلهانه بود، لکن آنها می‌فهمند دارند چی می‌کنند. آنها می‌خواهند ما را کنار بزنند. بله، البته آن پر کردن دنیا را از عدالت، آن را ما نمی‌توانیم پر بکنیم. اگر می‌توانستیم، می‌کردیم، اما چون نمی‌توانیم بکنیم ایشان باید بیایند. الان عالم پر از ظلم است.

شما یک نقطه هستید در عالم. عالم پر از ظلم است. ما بتوانیم جلوی ظلم را بگیریم، باید بگیریم؛ تکلیفمان است. ضرورت اسلام و قرآن است. تکلیف ما کرده است که باید برویم همه کار را بکنیم. اما نمی‌توانیم بکنیم؛ چون نمی‌توانیم بکنیم، کار را همچو بکنیم که مهیا بشود عالم برای آمدن حضرت (ع) در هر صورت، این مصیبت‌هایی که هست به مسلمان‌ها وارد شده است و سیاست‌های خارجی دامن بهش زده‌اند، برای چاپیدن اینها و برای از بین بردن عزت مسلمین است. و باورشان هم آمده است خیلی‌ها. شاید الان هم بسیاری باور بکنند که نه، حکومت نباید باشد، زمان حضرت صاحب باید بیاید حکومت. و هر حکومتی در غیر زمان حضرت صاحب، باطل است؛ یعنی، هرج و مرج بشود، عالم به هم بخورد تا حضرت بیاید درستش کند! ما درستش می‌کنیم تا حضرت بیاید. ان شاء الله، خداوند اصلاح کند اینها را. و امیدوارم که خداوند این روز را بر همه ما، بر همه شما مبارک کند و دست ظالمها را کوتاه کند و قدرت بدهد به ملت‌های مظلوم برای سرکوب کردن ظالم‌ها.

والسلام علیکم ورحمة الله (۱)

۱. صحیفه نور ج ۲۱ ص ۱۷-۱۳. سخنرانی به مناسبت نیمه شعبان ۱۴۰۸ مطابق ۱۴ فروردین ۱۳۷۶.

آیه‌الله طالقانی

ظهور دولت حق و برقراری عدالت مطلق، مورد انتظار عموم مردم دنیا و از تمایلات فطری است؛ همه میول جسمانی و تمایلات طبیعی انسان برای نتیجه حکیمانه بوده و فوق تشخیص عقل و مصلحت اندیشی است... اسلام که دین ابدی است پایه عقاید و احکام آن بر فطرت است، انتظار ظهور دولت حق و اجرای قوانین حکیمانه میان بشر و پیدایش شخصیت مقتدری که پناه همه مردم باشد مثل همه تمایلات از خواست‌های درونی انسان است.

... توجه دادن مردم به آینده درخشان و دولت حق، نوید دادن به اجرای کامل عدالت اجتماعی و تأسیس حکومت اسلام، و ظهور یک شخصیت خدا ساخته و بارزی که مؤسس و سرپرست آن حکومت و دولت است، از تعالیم عموم مؤسسین ادیان است، و در مکتب تشیع که مکتب حق اسلام و حافظ اصلی معنویات آن است، جزء عقیده قرار داده شده و درباره خصوصیات چنین دولتی توضیحات بیشتری داده و شخصیت زمامداران

را با علامات و نشانه‌های روشنتری معرفی کرده‌اند و پیروان خود را به انتظار چنین روزی ترغیب نموده و حتی انتظار را از عبادت دانسته‌اند تا مسلمانان حق پرست در اثر ظلم و تعدی زمامداران خودپرست و تسلط دولت‌های باطل و تحولات اجتماعی بزرگ و حکومت ملل ماده پرست... خود را نبازند و دل را قوی دارند و جمعیت را آماده نمایند و متوجه باشند که حق دارای نیروی بس عظیم و قدرت شدیدی است که بالاخره خود را ظاهر می‌سازد...

همین عقیده است که هنوز مسلمانان را امیدوار و فعال نگهداشته با آن که همه گونه اسباب ظاهری از دست آنها رفته، از هر طرف موجبات تلاشی و مرگ را برای ملت اسلام فراهم کرده‌اند ولی قدرت معنوی آنها از دست نرفته و نمی‌رود تا آن روزی که دشمنان از آن می‌ترسیدند و می‌ترسند آشکار شود... آن دینی که پیشوایان حق آن دستور می‌دهند که چون اسم صریح قائم به حق و موسس دولت حقه اسلام برده می‌شود همه بر پا بایستید و آمادگی خود را برای اجرای تمام اوامر و... دستورات بدین وسیله اعلام نمایید و خود را همیشه نیرومند و مقتدر برای اقامه حق در برابر بدخواهان نشان دهید، هیچ وقت نخواهد مرد. این دستور... آمادگی و فراهم کردن مقدمات نهضت جهانی، و در صف ایستادن برای پشتیبانی این حقیقت است...

از خلال احادیث و کلمات بزرگان و پیشوایان اسلام... در مقابل منظر انسان، دنیای باشکوه سرتاسر امن و عدالت هویدا می‌شود که خیال آن نیز

انتظار، در اندیشه آیه الله طالقانی (ره) □ ۲۹

بسیار شیرین است. از جمله جملاتی از یک خطبه مفصلی درباره مقدمات ظهور و کیفیت این دولت و حکومت موجود است که بسیار جامع و عمیق است.

«منها: يَعْطِفُ الْهَوَى عَلَى الْهَدَى إِذَا عَطَفُوا الْهَدَى عَلَى الْهَوَى وَ يَعْطِفُ الرَّأْيَ عَلَى الْقُرْآنِ إِذَا عَطَفُوا الْقُرْآنَ عَلَى الرَّأْيِ»^(۱) هوی و آرزو را بر اساس هدایت برگردانده و قرار می دهد، همانطوری که اساس هدایت تابع هوی و هوس بوده. آراء شخصی را تابع قرآن می گرداند چنان که قرآن را تابع آراء شخصی کرده بودند.

از این چند جمله امیرالمؤمنین علی علیه السلام معلوم می شود که عموم مردم دارای رشد عقلی و تشخیص صحیح خواهند شد و دستگاه این حکومت به تربیت عقلی و روحی خواهد پرداخت و در نتیجه تربیت عقلی که برای عموم حاصل خواهد شد، هدف فکری همه یکی می گردد و قوای پراکنده مردم به یک سو متوجه می شود، و حقایق قرآن آنطور که هست، ظهور تام و کامل می نماید: «ليظهره على الدين كله».

«منها: ... حَتَّى تَقُومَ الْحَرْبُ بِكُمْ عَلَى سَاقٍ بَادِيًا تُوَجِّدُهَا، مَمْلُوءَةً أَخْلَافُهَا، خَلْوًا رِضَاعُهَا عَلَقَمًا عَاقِبَتُهَا. أَلَا وَفِي عَدِي - وَسَيَاتِي عَدِيمَا لَا تَعْرِفُونَ - يَا خُذْ الْوَالِي مِنْ غَيْرِهَا عَمَالُهَا عَلَى مَسَاوِي أَعْمَالِهَا وَ تُخْرِجْ لَهُ الْارْضَ أَفَالِيدَ كِبِدِهَا، وَ تُلْقِي إِلَيْهِ سِلْمًا مَقَالِيدِهَا، فَيُرِيكُمْ كَيْفَ عَدْلُ السَّيْرِ وَ يُحْيِي مَيِّتَ الْكِتَابِ وَ السُّنَّةِ»^(۲).

این جمله خبر از جنگ وحشتناک عمومی می‌دهد که همه را خواه ناخواه وارد این میدان خونین خواهد کرد. «در حالتی که دندانهای آخرین خود را نمایان کرده و هر دو پستان خود را پر شیر نموده، چون شیر که در حال غضب دهان باز می‌کند این جنگ نیز با شدت و بی‌باکی پیش می‌رود. (پر کردن پستان‌ها هم کنایه از آمادگی تمام امت از جهت ذخیره و مواد غذایی و جنگی برای ادامه این خونریزی) شیر اولی که به کام می‌رسد شیرین است ولی عاقبت آن بس زهرآگین و تلخ است». گویا اشاره لطیفی است به فتوحات اولیه که برای دول قوی به دست می‌آید و کام آنها را شیرین می‌کند و به جنگ ادامه می‌دهند ولی چون جنگ طول کشید و مردم به جان آمدند در پایان متوجه خسارت‌های سنگین جانی و مالی خواهند شد و همه عزادار می‌گردند.

«هوشیار باشید فردا، در زمان فردا به یقین با خود چیزها خواهد آورد شما به آن آشنا نیستید». امیرالمؤمنین از پشت پرده‌های زمان با چشم حقیقت بین خود چیزها می‌دیده، از انقلابات اجتماعی فکری که مردم آن زمان نمی‌توانستند درک کنند و لغت برای بیانش رسا نبوده. همین قدر بطور اجمال نامی از عظمت اوضاع فردا برده و به آنها اشاره کرده که شما نمی‌توانید آن چه من می‌بینم درک کنید. «دستگیر و زندانی می‌کند آن والی حقی که از غیر آن دولت است، کارفرمایان آن دولت‌ها را با اعمال زشت و کارهای بدشان».

گویا مقصود محاکمه و بازداشت مؤسسين جنگ و سیاستمدارهای خود

انتظار، در اندیشه آیه الله طالقانی (ره) □ ۳۱

خواه است. «و زمین از هر قسم پاره جگر خود را برای او بیرون می آورد و با تسلیم و بی مزاحمت کلیدهای خود را به سوی او می اندازد». این قسمت بسیار مهم و شایسته است که در این حکومت همه قوای طبیعت بیرون آمده و کلیدهای علوم و صنایع به دست آمده و همه به دست او خواهد افتاد. همان حقایق علمی و اکتشافات که وسیله پیشرفت مقاصد شهوانی و شرافت فروشی بوده وسیله اقامه حق و پیشرفت فضیلت خواهد شد.

«پس به شما مردم خواهد نشان داد که روش عدالت چگونه است و مرده کتاب و سنت را زنده خواهد کرد» و این آخرین مرحله و نتیجه این دولت است که در آن عدالت حقی که همه در آرزوی او بوده عملی خواهد شد و قوانین کتاب خدا و سنت حق در سراسر جهان اجراء و حکومت جهانی حق و عدالت... امام آنگاه ظاهر خواهد شد که افکار عموم مردم به واسطه پیشرفت علوم و تجربه های تلخ مدت بی سرپرستی و فشارهای مردم خودخواه کاملاً مستقر شده و همه به جان آمده و برای پذیرفتن ندای حق آماده اند. ندای ظهور حق برای تأسیس حکومت حق و عدالت، از مکه برخواید خواست چون مکه، اول خانه ای است که ندای توحید از آن جا سرچشمه گرفته و به عالم رسیده، و نمونه کوچک امنیت و حق پرستی است. دعوت دوم که قیام پیغمبر خاتم و پیشوای بزرگ ما است، نیز از آن جا برخاست. ندای سوم که دعوت نهایی اصلاح است از آن جا به وسائلی که هست به همه عالم می رسد.

سیصد و سیزده نفر که اصحاب خاص و هسته مرکزی این تشکیلات

هستند، چون ندا را شنیدند، مانند قطعه‌های ابر پاییز از اطراف حرکت می‌کنند و در مدت اندکی در مکه به هم پیوسته می‌شوند، بعضی شب جای خود را ترک می‌کنند و صبح در مکه‌اند، بعضی آشکارا حرکت می‌کنند و بالای ابر یا در میان ابر سیر می‌کنند، چون عده آنها کامل شد آغاز اصلاحات از سرزمین ظهور اولی اسلام شروع خواهد شد. با نیروی معنوی و به دست گرفتن وسائل و اسباب طبیعی که در آن روز دنیا البته مهمتر و هولناکتر است، حرکت می‌کنند و دشمنان را از میان برمی‌دارند...

... امام رضا علیه السلام ... از پدران بزرگوارش از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم: در وحی معراج، خداوند آخر کار اسلام و ظهور آن را برای من بیان کرد. آنگاه شخصیتی که از ذریه من به دست او عالم اصلاح می‌شود، توصیف نمود که آخر آن حدیث این چند جمله است:

«لاظْهَرَنَّ الْاَرْضَ بَاخِرْهَمَ مِنْ اَعْدَائِیْ لِامْلَکَتُهُ مِشَارِقَ الْاَرْضِ وَ مِغَارِبِهَا وَ لاسُخْرِنَ لِهَ الرِّیَاحِ وَ لاذَلَّلْنَ لِهَ السَّحَابِ الصَّعَابِ وَ لاوَقِیْنَهَ وَ لا نَصْرَتَهَ بِجُنْدِیْ وَ لا مَدَّتَهَ بِمَلَائِکَتِیْ حَتّٰی یُعْلَنَ دَعْوَتِیْ وَ یَجْمَعُ الْخَلْقَ عَلٰی تَوْحِیْدِیْ ثُمَّ لا دُوْمَنَّ مَلِکَهَ وَ لا دُوْمَنَّ الْاِیَّامَ بَیْنَ اَوْلِیَائِیْ الِیْ یَوْمِ الْقِیَّامَهَ». یعنی زمین را از دشمنان خودم به وسیله آخرین آنها پاک خواهم کرد، و او را در مشرق و مغرب زمین، مسلط خواهم نمود، بادهای را مسخر او می‌کنم، و ابرهای سرکش را برای او رام می‌گردانم، و او را، بالای همه اسباب و وسائل قرار می‌دهم و به لشکرم او را یاری می‌کنم و به ملائکه امدادش می‌نمایم، تا دعوت مرا آشکار کند و مردم را به توحید من جمع

انتظار، در اندیشه آیه الله طالقانی (ره) □ ۳۳

کند، آنگاه مُلک او را توسعه می‌دهم و روزگار دولت در میان اولیاء من دست به دست می‌گردد تا روز قیامت. پس از آن که دشمنان را از میان برداشت و قوای کفر درهم شکست، عدل و قضاوت صحیح در سراسر روی زمین که چون یک شهر است مستقر خواهد شد و در سایه تربیت و تحت سرپرستی او، عقول و اخلاق کامل و رشد پیدا خواهد نمود.

منابع و ثروت‌های زیر زمینی استخراج می‌شود، همه سرزمین‌ها خرم و آباد می‌گردد، امنیت سراسر اجتماعات را فرا می‌گیرد، تا آن جا که مرغ‌ها در آشیانه‌ها بی وحشت از مزاحم تخم می‌گذارند، و ماهی‌ها در نهرها آسوده زندگی می‌کنند و در نتیجه تربیت‌های صحیح اطفال و نوباوگان، حیوانات و طیور از مزاحمت آنها مصون می‌مانند.

«... فعند ذلك تفرح الطيور في اوكارها و الحيتان في مجاري انهارها و تمد الارض و تفيض العيون و تنبت الارض ضعف اكلها ثم يسير مقدمته جبرائيل و ساقته اسرافيل، فيملا الارض عدلا و قسطا بعد ما ملئت ظلما و جورا...» یعنی چون حکومت او وسعت یافت... آبادی زمین توسعه می‌یابد، چشمه‌سارها از هر طرف جاری می‌شود، زمین بیشتر از مایحتاج عمومی آذوقه مردم را می‌رویانند، جبرئیل (فرشته علم) در مقدمه دولت او و اسرافیل (فرشته زندگی) در ساقه دولت اوست، یعنی پیشرفت و پیشقدمش «علم» است و اثر و دنبال آن «زندگی و حیات» پس زمین را از عدل و داد پر می‌کند، پس از آن که از ظلم و جور پر شده بدعت‌ها از میان برداشته می‌شود، و بدعت گزاران اعدام می‌شوند، مساجد و معابدی که

برای تظاهر و ریا و حقه بازی ساخته شده و «مسجد ضرار هستند» خراب می‌کنند، طرق و شوارع را توسعه می‌دهند.

و در واقع مدینه فاضله ایده‌آلی بشریت، حکومت خدا بر مردم به دست مردم، عدالت اجتماعی، آزادی، برادری جهانی، هم فکری و همکاری صمیمانه بین تمام مردم روی زمین و... بدین وسیله بر پا می‌شود، و بدیهی است که در این حکومت جهانی طبق دستورهای اولیه اسلام، سیاست و دیانت یکی بوده و انفکاک‌ناپذیر خواهد بود و در عین اینکه معنویات قوی و عالمگیر می‌شود، مادیات نیز مورد استفاده بشر خواهد بود.

... حکومت امام زمان و آینده‌ای که ما در نظر داریم، یکی از خصوصیاتش این است که حکومت فکر و عقل است، هدایت است، رهبری است،... تحدید هواها و طغیان‌ها به وسیله هدایت و تنویر عقول و رشد کافی، نخستین کار و انقلابی است که شخصیت عالی آینده انجام می‌دهد و این هم دو قسمت دارد: قسمت نخست رشد و هدایت کلی و عمومی است برای همه بشر. قسمت بعد هدایت و حاکمیت مشخص قرآن است که همان حاکمیت خدا و مشیت اوست. روشنی عقول و افکار و آزادی از بندهای هواها و شهوات و تمایلات بدانجا می‌رسد که با هدایت مهدی علیه السلام آیات قرآن مستقیماً بر عقول می‌تابد و همه را هدایت می‌کند...
... آن زندگی که مورد انتظار و پیش بینی ما شیعه و ما مسلمین است، آن یک زندگی انسانی است یک زندگی (بی طبقه است). یعنی مسابقه مردم چنین اجتماعی، مسابقه در خیر است، چون دیگر مادیات معنی

انتظار، در اندیشه آیه‌الله طالقانی (ره) □ ۳۵

ندارد. همه چیز... تأمین شده، احتیاجی نیست. غریزه ثروت اندوزی هم فرض کنیم که یک غریزه نباشد، یک عارضه باشد، از بین رفته که این هم تصورش مشکل است. برای این که بشر حب به آن چیزی که تولید کرده قهراً دارد.

روی این زمینه ما می‌گوئیم که همان زندگی عادلانه، همان زندگی مجتمع دنیایی هست، ولی در جهت الهی است... یعنی تعالی انسان‌ها... بنابراین مسأله مهدویت و آینده بشریت و زندگی‌ای که مورد امید و انتظار مردم باشد، فطری همه بشر دنیا بوده، منشأ همه انقلاب‌ها شده، بخصوص در اسلام بخصوص در شیعه جزء عقاید شیعه است، مثل مسأله عصمت، مسأله امامت، مسأله مهدویت و انتظار مهدویت از خصایص شیعه است. و این خصوصیت بوده که شیعه را همیشه در جهت حرکت انقلابی قرار داده است.

... بنابراین... دولت جهانی ولی عصر، حکومت خدا، به رهبری ولی خدا و همکاری مردان خداست با فراهم شدن اسباب طبیعی و استعدادهای فکری و اجتماعی، همه وسائل و اسباب دست به هم می‌دهد و امدادهای الهی هم کمک می‌کند. (۱)

---

۱. خلاصه‌ای از کتاب آینده بشریت از نظر مکتب ما، مجاهد نشوه آیت‌الله طالقانی.

علامه طباطبائی

علامه طباطبائی ذیل آیه «وعدالله الذین آمنوا... لیستخلفنهم فی الارض...»^(۱) می‌گوید:

این آیه وعده... زیبایی است... خدای سبحان به کسانی که ایمان آورده و عمل صالح انجام دهند، وعده می‌دهد که به زودی جامعه‌ای برایشان برپا می‌دارد که به تمام معنا صالح باشد، و از ملکه کفر و نفاق و فسق پاک باشد، زمین را ارث برند و در عقاید افراد آن و اعمالشان جز دین حق، چیزی حاکم نباشد، در امنیت زندگی کنند، ترسی از دشمن داخلی و خارجی نداشته باشند. این جامعه طیب و طاهر با صفاتی که از فضیلت و قداست دارد هرگز تاکنون در دنیا منعقد نشده، و دنیا... تاکنون چنین جامعه‌ای به خود ندیده است.

انتظار، در اندیشه علامه طباطبائی (ره) □ ۳۷

ناگزیر اگر مصداقی پیدا کند، در روزگار مهدی علیه السلام خواهد بود. چون اخبار متواتری که از رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه اهل بیت علیهم السلام در خصوصیات آن جناب وارد شده، از انعقاد چنین جامعه‌ای خبر می‌دهد،... حق این است که... آیه شریفه جز با اجتماعی که به وسیله ظهور مهدی علیه السلام به زودی منعقد می‌شود، قابل انطباق با هیچ مجتمعی نیست. (۱)

علامه محمد تقی جعفری

آن پیشتاز الهی همانند وجدان کل و احساس انسانیت، هوی را مغلوب هدایت سازد. و آراء و نظریات فاسد را مقهور قرآن.

کیست آن کسی که هوی را مغلوب هدایت می‌سازد؟

آن کمال یافته الهی و تربیت و تعلیم یافته باغبان هستی است که همه وجدان‌های ناب بشری به انتظار مقدم او لحظه شماری می‌کنند، و آن بقیه رسالت و امامت است که برای به ثمر رساندن تلاش‌های پیشتازان ربانی، تاریکی‌های شدیدتر از ظلمات دوران جاهلیت را از فضای ننگ آلود تاریخ زدوده و طعم تاریخ انسانیت را برای مردم جوامع قابل دریافت خواهد فرمود. در این روزگار است که حیات انسان‌ها جوانه می‌زند و برای به ثمر رسانیدن حکمت وجودی خود، شاخه‌ها، برگ‌ها و میوه خود را که قرار گرفتن در جاذبیت کمال ربوبی است، سرسبز و خرم می‌گرداند.

این انسان کامل که ماهیت هوی و مختصات آن را و همچنین ماهیت هدایت و لوازم و صفات آن را برای همه آدمیان می‌شناساند و طرق تقویت

انتظار، در اندیشه علامه محمد تقی جعفری □ ۳۹

اراده را برای مردم تعلیم می‌نماید تا آن جا که مردم حیات خود را در هدایت و کمال ببینند و مرگ خود را در هوی و هوس. در چنین روزگاری است که احدی از آدمیان به فکر تفسیر و توجیه هواهای نفسانی و شیطانی خود به وسیله کج و منحرف ساختن مفهوم هدایت و مختصات آن نخواهد افتاد... در آن روزهای الهی، چهره نورانی آن انسان کامل، قیافه حقیقی قرآن را روشن خواهد ساخت. آراء و نظریات پیش ساخته که بر مبنای آلودگی‌های مغزی و تمایلات درونی شکل گرفته‌اند، توانایی رویارویی با آن قیافه نورانی قرآن را از دست خواهند داد. درون مردم رشد یافته آن دوران، چنان صفاتی خواهد داشت که با رویارویی با قرآن، خود را با فروغ ربانی مواجه خواهند دید... در آن زمان مردم از جمادی بالاتر رفته و به درجه عالی انسانی و روح ملکوتی نائل می‌گردند... در آن روزهای الهی، فروغی در دل‌های آدمیان می‌درخشد که با هر کلمه از کلمات‌الله و هر آیه‌ای از آیات‌الله که رویاروی می‌شوند گویی خود مخاطب مستقیم آن کلمات و آیات می‌باشند و آنها را از خداوند سبحان می‌شنوند. در این موقع است که تاویلات نابجا و نظریات بی‌اساس درباره قرآن و تفسیر آن، همه و همه از بین می‌روند، و با ارتباط با کلام‌الله ناطق انس و الفت حقیقی با قرآن را نائل می‌گردند. مکتب‌های ساختگی مخصوصاً آن آراء و تفسیراتی که تحت نفوذ قدرتمندان خودکامه در زمان آل امیه و آل عباس به وجود آمده بود، همگی بی‌اساس بودن خود را ظاهر می‌سازند...
به هر حال، مطابق دریافت‌های وجدانی و حکم عقل سلیم و شهادت

مکتب‌های انسانی - الهی و صاحب نظران آگاه از ابعاد وجودی بشر در طول تاریخ، روزی در این کره زمین فرا می‌رسد که همای سعادت و عدالت بال و پر گشاید و فضای این نیرنگ سرا و میدان تنازع در بقاء را به آشیانه انسان و انسانیت مبدل بسازد. قطعی است آن روز که عنایت الهی مدد کند و عدالت در روی زمین به وسیله دولت جهانی که زمامدارش انسان کامل الهی حضرت حجة بن الحسن علیه السلام خواهد بود، استعدادهای نهانی انسان که در طول قرون و اعصار متمادی، را کد مانده بوده است، به فعلیت در می‌آید و انسان تعریف حقیقی خود را در می‌یابد و علوم انسانی مشکل واقعی خود را پیدا می‌کند. خداوند سبحان در آن روزگار همه نیروهای روی زمین را در اختیار کسی قرار می‌دهد که آنها را در مجرای عدالت به ثمر می‌رساند. (۱)

---

۱. ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، ج ۲۴، خطبة ۱۳۸، علامه محمد تقی جعفری.

استاد محمد تقی شریعتی

من ضمن مطالعه در موضوع حضرت ولی عصر - ارواحنا فداه - به مطالبی متوجه شده‌ام که خودم آن را مهم می‌شمارم، و آن این است که تمام مصلحان بزرگی که رسالتی الهی دارند و باید بر دست مبارکشان اصلاحاتی مهم انجام یابد، زندگانی آنها با امور خارق العاده آمیخته است، مثلاً حضرت ابراهیم، ولادتش و رشدش، و سالم ماندنش با تفتیش شدید و مراقبت عجیب مأموران نمرود، و دیگر کارهایش تا در آتش رفتن و به سلامت بیرون آمدنش همگی اعجازآمیز است. و همچنین حضرت موسی، ولادتش - علی رغم مراقبت‌های فوق العاده عمال فرعون - و به دریا افکندنش و سالم به دست فرعون افتادنش، و پرورش یافتنش به سرپرستی فرعون، و سایر امور مربوط به آن بزرگوار همه‌اش خارق العاده است. و حضرت عیسی تولدش از دختر «باکره» بدون پدر، و تکلمش در گهواره تا دیگر کارها و امور مربوط به آن حضرت همگی اعجازآمیز است. در این صورت چرا وقتی نوبت به بزرگترین مصلح جهان می‌رسد که

اصلاحاتش وسیعتر و عمیق‌تر از آنها بود، چون و چرا کنیم؟ آری، کیفیت ولادت و رشد آن حضرت، مانند ابراهیم و موسی با مراقبت شدید خلیفه، و گماشتن ده نفر جاسوس به نام طیب و قاضی و خدمتکار بر او به قدرت پروردگار تحقق یافت. طول عمر شریفش نیز یکی از آن خوارق عادات است که در زندگی همه مصلحان بزرگ... فراوان است؛ با این تفاوت که بعضی از خوارق عادات سایرین مانند تولد از باکره، بکلی در جهان بی نظیر است؛ ولی عمر طولانی‌تر از حد طبیعی، نظایر فراوان دارد که در کتب مربوطه نقل شده و به نص قرآن حضرت نوح نهصد و پنجاه سال در میان قومش درنگ کرد، بنابراین بر مبنای هیچ قاعده و به استناد هیچ قانونی، چه عملی و چه عقلی و فلسفی، منکرین حق تخطئه و رد و انکار اعتقاد به ولی عصر علیه السلام را ندارند...

بر حسب احادیث و روایاتی که از طرق شیعه و سنی - به حدّ تواتر - از آن بزرگوار (پیامبر اسلام) نقل و در کتب معتبر ثبت شده، و حتی کتاب‌های مخصوصی به قلم اهل سنت در این باره تألیف گردیده، به اضافه این که هیچ‌گونه مانع عقلی و علمی هم برای قبول آنها نبوده است.

عقیده به ظهور مهدی در آخرالزمان و قیام قائم بقدری مهم و عظیم است که جمیع انبیا به آن خبر داده‌اند. طبق روایات اسلامی، خداوند به دست مبارک آن بزرگوار اصلاحاتی (بس مهم و جهانی) جاری خواهد ساخت.

انتظار، در اندیشه استاد محمدتقی شریعتی □ ۴۳

اهمیت اعتقاد به مهدی موعود و خصوصیات و صفات او
شما از قرون اولیه اسلام، یک سیر اجمالی در تواریخ بفرمایید و ببینید
چگونه بر اثر این عقیده پاک و شریف، ارکان ظلم متزلزل و کاخهای ستم
واژگون گردیده است؟

قیام‌های مردانه بنی هاشم و پیروانشان، مانند محمد نفس زکیه و
برادرانش و مختار بن ابی عبیده ثقفی، و دیگر بنی الحسین و بنی الحسن،
در برابر بیدادگری‌ها و استبداد حکام جور از بنی امیه و بنی عباس، و
بسیاری از نهضت‌های مهم دیگر در مقابل دولت‌های استعمارگر...

تشکیل بسیاری از دولت‌ها در ممالک اسلامی مانند مصر و ایران نیز
زائیده همین اعتقاد است، که نمونه آنها، دولت خوشنام فاطمین در مصر،
و ادریسیان در تونس و مغرب، و دولت صفویه در ایران است...

... تصور بفرمایید فرد یا جمعیتی معتقد به امام غایب است که مثل او
در این عالم مثل قلب در وجود آدمی است و از جزئی و کلی امور این جهان
درست همچون قلب نسبت به بدن آگاه است. همه روزه اعمال خیر و شر
افراد به نظر مبارکش می‌رسد، از کارهای زشت شیعیان دلگیر و متأثر
می‌گردد، و اعمال شایسته‌ی آنها او را شادمان می‌سازد و دربارہ انجام
دهنده‌اش دعای خیر می‌کند. اگر فقط یک روز از عمر دنیا پیش نماند حتماً
ظهور می‌فرماید. و جهان را پر از عدل و داد می‌کند، پس از آنکه از جور و
فساد لبریز شده باشد... او مأمور به شمشیر است، یعنی بدکاران را گردن
می‌زند...

وظیفه شیعه این است که همواره منتظر ظهور باشد و از خدا بخواهد و دعا و ندبه کند. از بزرگترین عبادات همین انتظار است که شبهای قدر، بلکه هر شب جمعه حتی همه شب، این انتظار را داشته و به این امید و نیت به رختخواب رود، و ضمناً خود را آماده یاری آن بزرگوار نماید و علاوه بر ایمان و تقوی و انجام کارهای خیر و اعمال صالحه، باید فنون جنگی را نیز بیاموزد، و نهایت کوشش را به خرج دهد تا در ردیف آن سیصد و سیزده نفر قرار گیرد، عدد اصحاب پیغمبر در غزوه بدر که اسلام را پیروز و کفر را مغلوب ساخت...

حال آقایان محترم و جوانان خوش فهم روشنفکر! از شما انصاف می‌خواهم که... چنین عقیده‌ای فرد و جماعتی را چگونه به کار نیک و به دانش و تقوی و ایمان، و اصلاح خود و دیگران، و تهذیب نفس و تقویت نیروهای جسمی و روحی تشویق و تحریک می‌نماید و از جهالت و سهل‌انگاری و تنبلی و فسق و فجور باز می‌دارد؟

آیا چه عاملی می‌تواند از این عقیده در سعادت افراد و اقوام و مؤثرتر باشد؟ مسیو کربن... نکته جالبی را متوجه و متذکر شده است:

«در میان همه ادیان و مذاهب تنها مذهب تشیع مذهبی زنده است؛ زیرا شیعه همواره نظر به آینده دارد، بر خلاف پیروان دیگر ادیان و مذاهب که به گذشته نظر دارند.»

... افسوس که مجالی نیست وگرنه من در اینجا روشن می‌کردم که چه آثار مهمی بر این عقیده بار شده است. پس از رحلت پیغمبر هیچ طایفه و

انتظار، در اندیشه استاد محمد تقی شریعتی □ ۴۵

دسته‌ای به اندازه شیعه مظلوم نبود و دشمنان نیرومندی همچون حکام مقتدر بنی امیه و بنی عباس نداشت، و پس از آنها حکومت‌های بعدی در ظلم و اجحاف و کشتارهای بیرحمانه شیعه از اسلافشان در گذشتند، که هر گاه این همه ستم و سختگیری در طول زمان درباره هر ملت بسیار مقتدری شده بود امروز نام و نشانی نداشت. شما کتاب‌های ملل و نحل را بخوانید و ببینید صدها مذهب و طایفه بمراتب نیرومندتر از شیعه بوده و سال‌هاست که اثری از آنها نیست و این تنها شیعه است که روز به روز در ازدیاد است. این مقاومت دلیرانه در طول تاریخ و این مبارزات مردانه و مستمر و این فداکاری‌های عجیب، آنها را زنده نگاه داشت و در نمو و ازدیاد خواهند بود. بزرگترین آرزوی شیعه این است که فرج آل محمد علیهم‌السلام را دریابد و از اصحاب «امام زمان» باشد، اگر در این آرزو و انتظار مرد به شهادت رسیده و اگر به آن رسید به سعادت ابدی نایل گشته است.^(۱)

---

۱. سقراط خراسان / ۲۱۹-۲۲۴، محمود اسعدی، با تلخیص.

استاد شهید مرتضی مطهری

اندیشه پیروزی نهایی نیروی حق... و عدالت بر نیروی باطل و... ظلم...
و استقرار کامل و همه جانبه ارزش‌های انسانی...، اندیشه‌ای است که...
همه فرق و مذاهب اسلامی... بدان معتقدند.

این اندیشه... مشتمل بر عنصر خوش بینی نسبت به جریان کلی نظام
طبیعت و سیر تکامل تاریخ و اطمینان به آینده... است.

امید و آرزوی تحقق این نوید کلی، جهانی و انسانی، در روایات
اسلامی، «انتظار فرج» خوانده شده است، و... افضل عبادات... است. اصل
انتظار از یک اصل... قرآنی دیگر استنتاج می‌شود... اصل «حرمت یأس از
روح‌الله»...

مردم مؤمن... هرگز و در هیچ شرائطی امید خویش را از دست
نمی‌دهند و تسلیم یأس و ناامیدی و بیهوده‌گرایی نمی‌گردند.
انتظار فرج... دو گونه است:

انتظاری که سازنده... تعهد آور... نیرو آفرین و تحرک بخش است... و

انتظار، در اندیشه استاد شهید مرتضی مطهری □ ۴۷

انتظاری که ویرانگر... اسارت بخش... و فلج کننده است، و نوعی «اباحیگری»... است.

این دو نوع انتظار... معلول دو نوع برداشت از ظهور... مهدی موعود است. و این دو نوع برداشت... از دو نوع بینش درباره تحولات و انقلابات تاریخی ناشی می شود. (۱)

انتظار ویرانگر

برداشت قشری... مردم از... قیام و انقلاب مهدی موعود این است که صرفاً ماهیت انفجاری دارد... و فقط از گسترش... ظلم‌ها و تبعیض‌ها... و حق کشی‌ها و تباهی‌ها ناشی می شود... آن گاه که صلاح به... صفر برسد، حق و حقیقت هیچ طرفداری نداشته باشد... جز نیروی باطل نیرویی حکومت نکند، فرد صالحی در جهان یافت نشود، این انفجار رخ می دهد... علی هذا هر اصلاحی محکوم است، زیرا... یک نقطه روشن است. تا در صحنه اجتماع نقطه روشنی هست دست غیب ظاهر نمی شود؛ بر عکس، هر گناه و هر فساد و هر ظلم و... هر پلیدی... مقدمه صلاح کلی است و انفجار را قریب الوقوع می کند... پس بهترین کمک به تسریع در ظهور و بهترین شکل انتظار، ترویج و اشاعه فساد است... این گروه... به مصلحان و مجاهدان... با نوعی بغض و عداوت

۴۸ □ انتظار در اندیشه‌ها

می‌نگرند. زیرا آنان را از تأخیر اندازان ظهور... می‌شمارند. بر عکس، اگر خود... اهل گناه نباشند در عمق ضمیر و اندیشه با نوعی رضایت به گناهکاران و عاملان فساد می‌نگرند زیرا اینان مقدمات ظهور را فراهم می‌نمایند...

این نوع برداشت از... قیام مهدی موعود و... انتظار فرج... منجر به نوعی تعطیلی در حدود و مقررات اسلامی می‌شود و... با موازین اسلامی و قرآنی وفق نمی‌دهد.

انتظار سازنده

از آیات... و... روایات اسلامی... استفاده می‌شود که ظهور مهدی موعود حلقه‌ای است از حلقات مبارزه اهل حق و اهل باطل که به پیروزی نهائی اهل حق منتهی می‌شود. سهیم بودن یک فرد در این سعادت موقوف به این است که آن فرد عملاً در گروه اهل حق باشد... مهدی... نویدی است... به اهل... عمل صالح... و مظهر پیروزی نهائی اهل ایمان...

ظهور مهدی... منتهی است بر مستضعفان... وسیله‌ای است برای پیشوا... شدن آنان، و مقدمه‌ای برای وراثت آنها خلافت الهی را در روی زمین... تحقق بخش وعده‌ای است که خداوند... در کتب آسمانی به صالحان... داده است...

قیام مهدی، برای حمایت مظلومانی است که استحقاق حمایت دارند... سخن در این است که گروه سعاد و گروه اشقیاء هر کدام به نهایت کار

انتظار، در اندیشه استاد شهید مرتضی مطهری □ ۴۹

خود برسند... در روایات... سخن از گروهی زبده است که به محض ظهور...
به آن حضرت ملحق می‌شوند. بدیهی است که این گروه ابتدا به ساکن
خلق نمی‌شوند... زمینه‌هایی عالی وجود دارد که چنین گروه زبده را پرورش
می‌دهد. این خود می‌رساند که... اهل حق... از نظر کیفیت ارزنده‌ترین اهل
ایمانند.

در برخی روایات... سخن از دولتی است از اهل حق که تا قیام مهدی...
ادامه پیدا می‌کند... (۱)

از مجموع آیات و روایات استنباط می‌شود که قیام مهدی موعود^{علیه السلام}
آخرین حلقه از مجموع حلقات مبارزات حق و باطل است که از آغاز جهان
بر پا بوده است. مهدی موعود تحقق بخش ایده‌آل همه انبیا و اولیا و
مردان مبارز راه حق است. (۲)

مشخصات انتظار بزرگ

۱. خوش بینی به آینده بشریت

... ریشه فسادها و تباهی‌ها نقص روحی و معنوی انسان است. انسان
هنوز دوره جوانی و ناپختگی را طی می‌کند و خشم و شهوت بر او و عقل او
حاکم است. انسان بالفطره در راه تکامل فکری و اخلاقی و معنوی پیش
می‌رود. آینده‌ای بس روشن و سعادت... بخش... که در آن شر و فساد از بن

---

۱. همان کتاب / ۶۲-۶۴ و ۶۸-۶۴. ۲. همان.

۵۰ □ انتظار در اندیشه‌ها

برکنده خواهد شد در انتظار بشریت است.

۲. پیروزی نهایی صلاح و تقوا و صلح و عدالت و آزادی و صداقت، بر زور و استکبار و استعباد و ظلم و اختناق و دجل (دجالگری و فریب).

۳. حکومت جهانی واحد.

۴. عمران تمام زمین در حدی که نقطه خراب و آباد نشده باقی نماند.

۵. بلوغ بشریت به خردمندی کامل و پیروی از فکر و ایدئولوژی و آزادی از اسارت شرایط طبیعی و اجتماعی و غرائز حیوانی.

۶. خدا کثر بهره‌گیری از مواهب زمین.

۷. برقراری مساوات کامل میان انسان‌ها در امر ثروت.

۸. منتفی شدن کامل مفاسد اخلاقی از قبیل زنا، شرب خمر، خیانت،

دزدی، آدمکشی... و خالی شدن روان‌ها از عقده‌ها و کینه‌ها.

۹. منتفی شدن جنگ و برقراری صلح و صفا و محبت و تعاون.

۱۰. سازگاری انسان و طبیعت. (۱)

دکتر علی شریعتی

انتظار مسأله حساسی است به خاطر این که اساس احساس، اندیشه، و مسئولیت اجتماعی ما را در بر می‌گیرد و مهمتر از آن بیش از همه مسائل و اصول اعتقادی که در میان ما مطرح است.

مسأله انتظار را من... نه از نظر روایی و کلامی و فرقه‌ای، بلکه از نظر اجتماعی و تاریخی و طبقاتی بررسی می‌کنم. نه اثبات و استدلال و بحث اعتقادی در خود عقیده، بلکه ارزش‌های انسانی، آثار اجتماعی و نقشی که در تاریخ، جامعه، زندگی، مسئولیت فردی و طرز تفکر دارد یا می‌تواند داشته باشد.

اصل انتظار به معنای کلی... انتظار خاص شیعی... دو نوع است: انتظار منفی و انتظار مثبت. این دو انتظار درست ضد یکدیگرند؛ یکی بزرگترین عامل انحطاط است و دیگری بزرگترین عامل حرکت و ارتقا، یکی تن دادن به ذلت و توجیه «وضع موجود» و دیگری پیش‌رونده و آینده‌گرا...

انتظار به این معنی است که گروهی «منتظر» باشند که نجات بخشی خواهد آمد. پس این فکر چهار پایه اساسی دارد:
 ۱. اسارت، ۲. غیبت، ۳. انتظار، ۴. نجات...

از انتظار و اعتقاد به این که نجات بخشی که اکنون غائب است خواهد آمد و عدالت را مستقر خواهد کرد و بشریت را نجات خواهد داد و حقیقت و عدل و برابری پیروز خواهد شد، به صورت منفیش دشمنان عدالت و عاملین فساد و تبه‌کاری و کسانی که هیچ مسؤولیتی در زندگی‌شان نمی‌شناسند و هیچ حدی شرارت و فسادشان را محدود نمی‌کند استناد می‌کنند، به این معنا که مردم را قانع و معتقد می‌کنند که نجات بشر و استقرار عدالت فقط و فقط موقوف به ظهور نجات بخش خاص غیبی است، نه هیچ کس و کسان دیگر...

و چنین استدلال می‌کند که اگر من عدالت را استقرار نمی‌دهم و اگر قدرتی یا حکومتی ظلم و فساد می‌کند جبری و طبیعی است، غیر عادی نیست و چون طبیعی است باید پذیرفت که پذیرفتنی است و چون ناگزیر و حتمی است، در برابرش مخالفت و مقاومت ممکن نیست و هر کوشش و فداکاری در راه عدالت و اصلاح عموم بیهوده است، پوچ است... می‌بینیم که غیبت، با این گونه توجیه از «انتظار منفی» بهترین وسیله است برای کسانی که جنایت و ظلم و فساد و ستم می‌کنند و دین و مذهب را آلت

انتظار، در اندیشه دکتر علی شریعتی □ ۵۳

منافع گروهی و مادی و سیاسی و معنوی خودشان کرده‌اند تا به نیابت امام از پیروان او کار بگیرند و برگرده اندیشه و اقتصاد و زندگی و کوشش و فعالیت آنها سوار شوند...

اما همین اصول با همین اعتقادات، یعنی اعتقاد به انتظار، اعتقاد به دوره غیبت و اعتقاد به جبری و حتمی بودن نجات در آخرالزمان، یک رویه متضاد با این رویه دارد که بزرگترین قدرت نفی کننده این عوامل است و مردمی که مجهز به این ایدئولوژی اند نیرومندترین سلاح را برای نابودی فساد و بزرگترین ضربه را برای کوبیدن ظلم و بزرگترین انرژی را برای حرکت به طرف آینده دارا می‌باشند.

... انتظار، هم یک اصل فکری اجتماعی و هم یک اصل فطری انسانی است، به این معنا که اساساً انسان موجودی است منتظر و هر که انسان‌تر، منتظرتر، و همچنین جامعه بشری، به معنای اعم، دارای غریزه انتظار است، چه جامعه طبقاتی، چه جامعه ملی و چه جامعه گروهی... هر تمدنی و فرهنگی... معتقد به انقلاب بزرگ و نجات بخش در آینده و بازگشت به عصر طلایی، عصر پیروزی عدالت و برابری و قسط (می‌باشد)... بنابراین، هم تاریخ به ما می‌گوید که جامعه‌ها همواره معتقد به پیروزی قطعی حقیقت و عدالت و آزادی بشریت در آینده‌اند و هم جامعه‌شناسی، معتقد است که هر جامعه‌ای در نهاد خویش این اعتقاد را به

عنوان عکس‌العمل طبیعی و فطری ساختمان خودش، در توجیه‌های مختلف دارد...

... انتظار، سنتز تضاد میان دو اصل متناقض با هم است؛ یکی «حقیقت» و دیگری «واقعیت»... وضع موجود یعنی واقعیتی که در عالم خارج واقع شده است، با حقیقتی که در اسلام، به آن معتقدیم، تناقض دارد، چه بکنیم؟ اسلام انسان را نجات می‌دهد و عدالت و ترقی را به وجود می‌آورد.

... چاره‌ای نیست جز این که پیروان دینی که مدعی نجات و سیادت انسان و توده‌های محروم و نابودی ظلم و جنایت و مدعی استقرار یک نظام جهانی به نفع انسانند، معتقد باشند که این حقیقت اگر چه در طول این هزار و چهارصد سال نتوانسته به شعارهای خودش جامه عمل بپوشاند، اما خواهد پوشاند و قطعاً پیروز خواهد شد و عدالت جبراً مستقر خواهد گشت و علی‌رغم این نظام ضد حقیقت که بر اسلام حاکم شد و بر تاریخ نیز حاکم است و رنجی که بشریت هنوز از ستم می‌برد و هر روز قدرت زر و زور بر حقیقت بیشتر می‌چربد و همچنین علی‌رغم این قدرت‌های ابلیسی و ضد انسانی که در حال گسترش است و زوال ناپذیر می‌نماید، جبراً حقیقت محکوم بر واقعیت باطل، ولی حاکم، پیروز می‌شود و ما منتظر و مؤمن چنین روزی و چنین واقعه‌ای هستیم و چون خداوند بصراحت وعده پیروزی اسلام را در قرآن داده: «لیظهره علی الدین کله»، و

انتظار، در اندیشه دکتر علی شریعتی □ ۵۵

نوید داده که توده‌های ضعیف و مردم جهان را پیشوایان بشریت خواهد کرد و زمین را به آنها خواهد بخشید و محرومان وارث قدرتمندان و زر پرستان خواهند شد. و می‌بینیم که نشده است، در تحقق آن شک داریم، هر چند همه عوامل تاریخی و اجتماعی موجود به نابودی حق و ضعف روز افزون جبهه عدالت گواهی دهند.

این تضاد میان «واقعیت باطل حاکم» و «حقیقت نجات بخش محکوم» را جز «انتظار» به پیروزی جبری و قطعی حقیقت نمی‌تواند حل کند...
... انتظار مثبت به معنای نفی وضع موجود در ذهن آدمی و در زندگی و ایمان انسان منتظر است و اگر این انتظار را ملت محکوم از دست داد محکومیت را به عنوان سرنوشت محتومش برای همیشه خواهد پذیرفت. اگر منتظر تغییر نباشیم، آنچه در حکومت علی صورت گرفته و یا آنچه در کربلا اتفاق افتاد، برایمان پایان داستان است و دیگر عکس‌العملی در طبیعت و تاریخ و هستی و زندگی بشر نخواهد داشت، این اعتقاد، هم بر خلاف ایمان به حقیقت، و هم بر خلاف مصلحت زندگی فرد در جامعه انسان مسؤؤل است.

ستم‌ها، جنایت‌ها، ظلم‌ها همه داستانی و حادثه‌ای نیمه تمام در تاریخ بشر است، این داستان به سود عدالت و حقیقت و به زیان ستم و فساد و پلیدکاری پایان خواهد پذیرفت...

... انتظار جبر تاریخ است. این مسأله برای روشنفکران که با مکتب‌ها و فلسفه‌های علمی تاریخ‌آشنایی دارند بی‌نهایت شورانگیز است.

من که در این گوشه‌ای از زمین و این لحظه از تاریخ منتظرم تا در آینده‌ای که ممکن است فردا یا هر لحظه دیگر باشد ناگهان انقلابی در سطح جهانی به نفع حقیقت و توده‌های ستمدیده روی دهد که من نیز در آن باید نقشی داشته باشم و این انقلاب... با پرچم و شمشیر و زره و یک جهاد عینی با مسؤولیت انسان‌های معتقد به آن است...

هر کس این سؤال به ذهنش می‌رسد که امام زمان، این رهبر نجات بخش انتهای تاریخ، چگونه می‌تواند بر جهان پیروز شود؟ در این جا امام صادق علیه السلام یک توجیه بسیار عمیق و کاملاً جامعه‌شناسانه و تاریخی دارد که: «قدرت‌های ستمکار و قطب‌های جنایت و ظلم بقدری با هم خواهند جنگید که در نیرو و قدرت فرسوده می‌شوند و بقدری از درون به فساد خواهند رفت که مقاومت‌شان را از دست می‌دهند و آنگاه شما از بیهوشی و خواب خرگوشی بیدار شده و چون مسلح به نیروی ایمان و آگاهی هستید بر آن قدرت‌های از درون پوسیده و از برون فرسوده پیروز می‌شوید» و این پیروزی بر اساس منطق و عینیت و سنت‌های اجتماعی است، سنت‌هایی که در اسلام قوانین خداوند است نه قوانین ماتریالیستی.

وقتی خداوند کاری را بخواهد، اسبابش را فراهم می‌کند... من در اینجا

انتظار، در اندیشه دکتر علی شریعتی □ ۵۷

معتقدم که تاریخ به طرف پیروزی جبری عدالت و نجات قطعی انسان‌ها و توده‌های ستمدیده و نابودی حتمی ظلم و ظالم می‌رود... اعتقاد به این جبر قطعی که تاریخ به نفع عدالت تمام می‌شود و سرنوشت نوع بشر در زمان، به نفع پیروزی جامعه مشترک و زندگی مشترک انسان‌ها ختم می‌شود، که خود یک «انتظار» است، بزرگترین عاملی است که ستمدیده‌ها و استثمار شونده‌ها را نیرو و ایمان می‌بخشد و به پیروزی سرنوشت خودشان و طبقه خودشان و منفجر شدن نظام استثمار حاکم بر زمان‌شان امیدوار می‌کند و این ایمان قطعی نه تنها آنها را بی‌مسئولیت و منفی‌ولش بار نمی‌آورد بلکه، درست بعکس، نیرو و قدرت و اطمینان به آنها می‌دهد و همچون سلاحی است که اراده عدالتخواهان و امید ستمدیدگان را به آینده بیشتر کرده و آنها را در این راه مجهزتر و متحرک‌تر می‌کند. در این اعتقاد به انتظار، کسانی که زیر بار ستم و ظلم له می‌شوند و آنها که می‌بینند حقیقتشان بازیچه ستمکاران و دین‌شان وسیله ابزار دست ضد دین گشته مایوس نمی‌شوند و مطمئنند اراده خداوند نیز که همان جبر تاریخ و همان نظام سنت تاریخی است به عنوان قانونی همچنان که در طبیعت است در تاریخ هم به سود پیروزی سرنوشت او، فکر او، راه او، و نجات نوع و طبقه او جاری است و بنابراین عوامل ضد تاریخ انسان و ضد عدالت و خائن به سرنوشت بشریت مظلوم، نمی‌توانند در برابر این جبری که محکومیت و

مرگ آنها را امضا کرده و پیروزی حقیقت و عدالت و مردم را اعلام نموده، مقاومت کنند و یا اثری بگذارند.

چه، مشیت الهی که به شکل قانون علمی در طبیعت و در تاریخ حاکم است و «تقدیر الهی» که به شکل «تقدیر علمی» تجلی دارد، تحقق نهایی رسالت پیامبران را که استقرار حکمت «آگاهی» و قسط «برابری» است و انسان (رستگاری، رهایی از همه عوامل ضد انسانی) هدف رسالت است، «مقدر» کرده و پیروزی مستضعفان زمین و حتی روی کار آمدن و به دست گرفتن رهبری جهان و حاکمیت بر تمام زمین را برای این طبقه تضمین نموده و با صراحت و قاطعیت اعلام می‌کند که در این تنازع تاریخی و نبرد جاری در طول زمان، بقای صلح، نتیجه نهایی و اجتناب‌ناپذیر است و زمین را - که منبع تولید، اقتصاد و حاکمیت و قدرت است و موضوع اصلی جنگ طبقات - نسلی تصاحب خواهد کرد که شایسته ماندن است؛ و لقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر، ان الارض یرثها عبادی الصالحون...

انتظار، به بشر آینده‌گرایی و بینش بزرگ می‌دهد، اما بشر امروز در نظام پلید مصرفی انتظار را از دست داده و فقط منتظر اتوبوس ایستاده است.

(انتظار یعنی) ... تسلسل و وحدت تاریخی. انتظار - به این عنوانی که در تشیع هست - سه دوره را به هم متصل می‌کند: دوره اول، نبوت و دوره دوم، امامت و پس از آن غیبت است که در آن، نه نبوت وجود دارد و نه امامت

حکومت عینی دارد...

منتظر، هم از لحاظ فکری و هم از نظر عملی و مادی... انسان آماده‌ای است که هر لحظه احتمال می‌دهد شیپور انقلاب نهایی نواخته شود و او خود را مسؤول شرکت در این جهاد که بر اساس قوانین جبری الهی قطعاً آغاز خواهد شد می‌داند و خود به خود هم آماده است، هم متعهد، و هم مجهز و هر شیعه به امید شنیدن آواز امام سر بر بستر می‌نهد.

... آن انقلاب جهانی و پیروزی آخرین، دنباله و نتیجه یک نهضت بزرگ عدالتخواهی علیه ظلم در جهان است، و در طول زمان، نهضتی که یک دوره، نبوت رهبریش کرد و بعد از خاتمیت، امامت و سپس در دوران طولانی غیبت، علم.

... اعتقاد به انتظار، اعتقاد به این است که وعده خداوند در قرآن برای مسلمانان و همچنین ایده‌آل هر انسان ستمدیده و آرزوی همه توده‌های محروم تحقق پیدا خواهد کرد و جامعه بی طبقه، بی ستم، بی ظلم، بی تزویر و جامعه‌ای که در آن انسان، عدالت، قسط، و حقیقت برای همیشه حاکم خواهد بود، و هرگز بازیچه ستمکاران و فریبکاران نخواهد شد، علی‌رغم همه عوامل نیرومند مسلح فساد و ظلم پیروز می‌شود.

«وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتَضَعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ؟

أَيُّمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» (قصص، ۵)

۶۰ □ انتظار در اندیشه‌ها

می‌بینیم «انتظار» یک نوید و عامل خوشبینی تاریخی است، عامل توجیه وراثت مبارزه، تسلسل تاریخی، جبر تاریخی، ایمان به عدالت و پیروزی حقیقت و ایمان به نابودی قطعی ستم و ظلم و پلیدی در سرنوشت انسان و ایمان به این که تاریخ در زندگی بشر بر روی همین زمین و پیش از مرگ، نه در قیامت و پس از مرگ، به پیروزی ستم‌دیدگان و نابودی ستمکاران منتهی خواهد شد.

منتظر، انسان متعهدی است که هر لحظه در انتظار انفجار قطعی نظام‌های ضد انسانی است و همواره خود را برای شرکت در چنین انقلاب جهانی و بدر دومی که با شمشیر علی و زره پیغمبر و به دست فرزند پیغمبر و علی برپا می‌شود، آماده می‌کند.

و بنابراین، انتظار مذهب اعتراض و نفی مطلق نظام حاکم و وضع موجود است، در هر شکلی، انتظار نه تنها از انسان سلب مسؤولیت نمی‌کند، بلکه مسؤولیت او را در سرنوشت خودش و سرنوشت حقیقت و سرنوشت انسان، سنگین، فوری، منطقی و حیاتی می‌کند.^(۱)

---

۱. انتظار مذهب اعتراض، دکتر علی شریعتی. یا تلخیص.

آیه‌الله شهید محمد باقر صدر

مهدی... یک الهام فطری انسانی است، که در برابر بینش‌های...
متفکرین جهان، روزگار درخشانی را مجسم می‌سازد... این الهام طبیعی و
این شعور باطنی، که در افراد همه جوامع و ملل موجود است... از
گسترده‌ترین و روشن‌ترین الهامات بشری است...

اثر وجودی این ایمان و باور، تنها این نیست که در مقابل ناامتی‌ها و
پریشانی‌ها و دردها... انسان را تسلی بدهد، و نگرانی‌های درونی را آرامش
ببخشد، بلکه... در برابر... دل مردگی و ناامیدی که مظالم جنایتگران و
تراکم ستم بیداد پیشگان... به وجود می‌آورد.

... ایمان به مهدی علیه السلام... عامل نیروبخشی است که... امید به دنیای
عدل و داد آینده، حسن مقاومت و جنبش را در افراد به وجود می‌آورد و از

۶۲ ■ انتظار در اندیشه‌ها

خاموش شدن مشعل انتقام که در سینه مظلومان برافروخته شده... و تند باد یأس و نومیدی با آن بازی می‌کند، جلوگیری می‌نماید.

... این شعور باطنی آمیخته با اعتقاد دینی، ثابت می‌کند که در روزگار آینده عدالت این توانایی را خواهد داشت که با یک جهانی مالا مال از ستم روبرو شود، و ارکان بیداد را منهدم سازد، و دنیایی از نو بنا کند. و هر اندازه ظلم و جنایت در اقطار جهان نیرومند گردد و بر... سرنوشت‌ها مسلط شود، آخر الامر باید روزی منهدم گردد، زیرا ستم یک موجود غیر طبیعی و نابودی آن حتمی است...

اسلام مهدی را... یک حقیقت واقعی موجود و پایدار و زنده‌ای معرفی می‌کند، که در هر آن، انتظار انقلابش را داریم، مهدی اسلام انسان معینی است، که در کنار ما با تمام وجودش زندگی می‌کند، و برای ما در همه این دردها، غصه‌ها و آتش تاخت و تازهای ستمگران... و سوز و گداز و بخش دردمندان... می‌سوزد و خود او هم در انتظار آن لحظه‌ای است که بتواند دستش را به سوی ستم‌دیده محروم... دراز کند، و ریشه ستمگران را از بُن بکند.

... اعتقاد به وجود مهدی... اندیشه عدم پذیرش ستم را به طور مطلق و

انتظار، در اندیشه آیه‌الله محمد باقر صدر □ ۶۳

همیشگی... آن چنان به ما می‌بخشد، که این فکر را در سیمای درخشانده

آن بزرگ رهبر ضد ستم آینده، مجسم می‌بینیم...

رهبری که بزودی ظاهر می‌شود، و پیمان با هیچ ستمگری بر عهده او

نیست، و در تمام طول عمر منقاد ظلم و جنایتی نشده است.

ایمان به او، ایمان به عدم پذیرش ستم، و یک نوع همگامی با او

می‌باشد.

... انتظار فرج مهدی علیه السلام خود بزرگترین عاملی است که این اندیشه

سازنده را تقویت می‌کند و ملت منتظر خود را متصل به رهبری می‌بیند که

نابودکننده ستم است، لذا فکر نابودی ستم در مغز آن ملت زنده می‌شود، و

همواره در چهره تیره بیداد، نیستی و انعدام را می‌بیند. (۱)

---

۱. انقلاب مهدی و پندارها / ۱-۱۰؛ سید محمد باقر صدر، ترجمه سید احمد علم‌الدین

استاد محمدرضا حکیمی

۱. انتظار؟

در درون تاریکی‌ها و سردی‌ها، به دمیدن سپیده دمان چشم داشتن، و
به امید طلوع خورشید زیستن...

در جهان آکنده از ستم و بیداد دست و پا زدن و از شادمانی طلوع طبیعت
جهان آکنده از داد و دادگری سرشار بودن؟...

در برابر کوه مشکلات زمانه قرار گرفتن، و چون کوه مقاوم بودن...
شمشیرها و شهادت‌ها را پذیرا شدن و خط‌ها و شهادت‌ها را پاس
داشتن؛ این است انتظار، شعار شورآور منتظران، مقاومان، پایداران...
شیعیان، مهدی طلبان تاریخ...

۲. انتظار، آفاق مقاومت

... عدالت آفاقی و... انفسی، کمال بشریت است و همواره موانع (درونی و
بیرونی) بر سر راه آن بسیار است... بشر کمتر موفق شده است تا... عدالت

انتظار، در اندیشه استاد محمدرضا حکیمی □ ۶۵

جامع را به چنگ آورد...

منتظران مهدی علیه السلام... در طلب... تحقق عدالت جامع... عدالتی که پیامبران خواسته‌اند انتظار آنان هر چه به طول انجامد و هر چه آفاق مقاومت در راه این آرمان بزرگ گسترده باشد، بجاست...

۳. انتظار، دعوت به حماسه و اقدام

نباید پنداشت که انتظار ظهور... به گونه‌ای، موجب از دست هشتن حرکت‌های اصلاحی، و حماسه‌های دینی و اجتماعی است... انتظار... نپذیرفتن باطل، ستم، بردگی و ذلت... و درفش بنیادگر مقاومت است، در برابر هر ناحقی و هر ستمی و هر ستمگری... شیعه، با حضور در حوزه «انتظار» یعنی، انتظار غلبه حق بر باطل... داد بر پیداد... علم بر جهل... خرد بر سبکسری... تقوا بر گناه... آگاهی بر کوربینی، همواره آمادگی خود را برای مشارکت در نهضت‌های پاک و مقدس تجدید می‌نماید و با یاد تاریخ سراسر خون و حماسه سربازان فداکار تشیع، مشعل خونین مبارزات عظیم را بر سر دست حمل می‌کند.

۴. انتظار، نام «قائم» و قیام

ملتی که منتظر پیشوایی است که بیاید و ستمگران را براندازد، و از جمله القاب این پیشوا «قائم» است، و انسان منتظر هر گاه این نام را

۶۶ □ انتظار در اندیشه‌ها

می‌شنود، قیام می‌کند، اینگونه ملتی و امتی را چگونه برخی به قعود... سوق داده... و برخی می‌خواهند، به لذت‌پذیری سوق دهند.

آمادگی افراد، در هر آن، برای «قیام» و مبارزه و جهاد، در راه تحکیم عدالت جهانی، و حفظ حقوق انسان‌ها واجد اهمیتی بسزا است. شیعه منتظر بلکه هر مسلمان - در عصر غیبت، باید همواره دارای چنین هدفی باشد، و در راه تحقق آن، به وسایل گوناگون بکوشد...

۵. انتظار، ابعاد عقیدتی مکتب

در این انتظار... شکوهمند، ابعاد استوار مکتب نیز حضور دارد، هم ابعاد عقیدتی و هم ابعاد عملی.

الف. بُعد توحید

انتظار، در ماهیت خود، انسان منتظر را متوجه... خدای جهان... می‌کند... منتظران چشم به راه «مهدی» هستند. مهدی... بنده خدا... که به قدرت خدا زنده است... توجه به خدا و طلب فرج از درگاه خدا، از مهمترین اصول این اعتقاد است... منتظران باید همیشه، روی دل به سوی خدا کنند و از پیشگاه لایزال، طلب گشایش و فرج نمایند.

ب. بعد نبوت

انتظار، توجه به... مکتب پیامبران و تجدید عهد با آنان است... منتظران، چشم به راه کسی هستند که در او صفات و آثار پیامبران گرد آمده است... هر کس دوست دارد، آدم و شیث و نوح و ابراهیم و موسی و محمد ﷺ را ببیند می تواند آنان را در مهدی ببیند. او می آید تا آرمان پیامبران را تحقق بخشد، و تا دین خدایی را بگستراند، و ندای توحید را به همه سوی ببرد. مهدی، از اهل بیت پیامبر است. او فرزند فاطمه، علی و حسین است... نخستین اصحاب او ۳۱۳ تن خواهند بود، به شماره اصحاب پیامبر در جنگ «بدر». پیامبر اکرم... درباره او بسیار سخن گفته است.

ج. بعد قرآن

... مهدی زنده کننده همه احکام قرآن است. انسان منتظر، همواره این آرمان را در دل زنده می دارد، که روزی با ظهور... مهدی... قرآن در سراسر جهان حاکمیت یابد، و... برنامه زندگی... گردد.

د. بعد امامت

... مهدی، وصی صدیقین، و خاتم ائمه طاهرین است. امامان پیشین، یکایک او را یاد کرده اند. او فرزند آنان، و یادگار ایشان، و ادامه دهنده راه

۶۸ □ انتظار در اندیشه‌ها

آنان است. مهدی، مظهر قائم جاری امامت است... و انتظار ظهور او، بزرگترین تأکید است بر اصل اعتقادی امامت و رهبری.

ه. بُعد عدل

... انتظار مهدی، انتظار ظهور عدل است، عدل جهانی... مهدی... تحقق والای عدل است. اوست که جهان آکنده از بیداد را آکنده از داد می‌سازد، و عدل خدایی را در همه جا و همه سو سرایت می‌دهد.

ز. بُعد معاد

... در امر انتظار، اصل اعتقادی بسیار مهم «معاد»، و بازگشت مسئولانه به نزد خداوند، همواره حضور دارد. این حضور در سه جهت نمودار است: ... مهدی علیه السلام به هنگام ظهور، ستمگران را کیفر می‌دهد، و ظالمان را به سزای اعمال خود می‌رساند، و مؤمنان را عزیز می‌دارد... ... به هنگام ظهور مهدی علیه السلام گروهی از پاکان و پلیدان به جهان باز می‌گردند...

... از علائم حتمی فرا رسیدن رستاخیز، ظهور مهدی علیه السلام است تا او نیاید عمر جهان به سر نمی‌رسد، و قیامت برپا نمی‌گردد. ... بدینسان می‌نگریم که «انتظار» شاخص منور ابعاد عقاید حقه است.

انتظار، در اندیشه استاد محمدرضا حکیمی □ ۶۹

۶. انتظار، ابعاد عملی مکتب

یاد کردیم که انتظار،... حافظ ابعاد عقیدتی مکتب است... در اینجا، به

چند بُعد، از ابعاد عملی اشاره می‌کنیم:

الف. بُعد دینداری

از ویژگی‌های انسان منتظر، دینداری است... انسان، در دوران غیبت، باید با مواظبت بیشتر، به امر دین خود و... صحت اعمال خود پردازد، و از هر گونه سستی، انحراف... دوری گزیند... و در خط صحیح قرار گیرد...

ب. بُعد پارسایی

انسان منتظر حکومت علی وار مهدی... علاوه بر تدبیر و تقوی، باید پارسا باشد، و خود را چنان که آن پیشوا دوست دارد، بسازد و بدارد، و به او و یاران او شباهت به هم رسانده تا... به لطف خدا... در شمار آنان به حساب آید...

ج. بُعد تقید مکتبی

یکی از ابعاد مهم، در فلسفه عالی تشیع، تقید دقیق به مکتب و خط مکتب است... تولی و تبری همین است. متابعت عاشقانه از حق و رهبر حق و مخالفت خصمانه با ناحق و رهبر ناحق.

این... صلابت اعتقادی... از ویژگی‌های رهروان راه سرخ تشیع پایدار

علوی است...

انسانیت، و رعایت ارزش انسان، تنها و تنها در تعالیم علی و آل علی جلوه‌گر است، و انسان آگاه از این تعالیم فدایی این راه است، و دشمن هر راه دیگر... و انسان منتظر مهدی... چنین است...

د. بُعد امر به معروف و نهی از منکر

... رضا و خشنودی مهدی علیه السلام در آن است که «معروف» عملی شود، و «منکر» ترک گردد. بنابراین، انسان منتظر، نمی‌تواند در این باره بی تفاوت باشد.

بزرگترین امر کننده به معروف، و نهی کننده از منکر، در روزگار ظهور، خود مهدی علیه السلام است. پس چگونه ممکن است که جامعه منتظر، خشنودی مهدی را نخواهد، و در این بُعد، به مهدی اقتدا نکند...؟ شاخص مهم این اقتدا، امر به معروف و نهی منکر... و خروش داری برای اقامه احکام خدایی است.

ه. بُعد اخلاق اسلامی

... انسان منتظر باید دارای اخلاق اسلامی باشد، و جامعه منتظر باید مظهر اخلاق اسلامی باشد... شیعه باید با رفتار انسانی... همواره مایه زینت و افتخار... ائمه طاهرين باشد، نه مایه ننگ آنان... و این رعایت، در دوران غیبت امام... واجب‌تر است.

انتظار، در اندیشه استاد محمدرضا حکیمی □ ۷۱

و بعد آمادگی نظامی

امر... بسیار مهم... امر آمادگی نظامی در عصر انتظار است... مسلمان باید همیشه آمادگی نظامی... داشته باشد، تا به هنگام طلوع طلائع حق، به صف پیکارگران رکاب مهدی علیه السلام پیوندد، و در آن نبرد بزرگ... حماسه آفرینند... و حضور فعال داشته باشند...

۷. انتظار، دوران تکلیف حساس

... غیبت، جریانی بسیار عمیق، و انتظار، جریانی بسیار سازنده و مهم است. دوره غیبت و انتظار از یک جهت، مانند مدتی است که معلم از کلاس خارج می شود... تا بنگرد که شاگردان در غیاب او چه می کنند؟ و درباره تعالیم و تکالیف خود چسان رفتار می نمایند. انسان منتظر، باید همواره مراقب خود باشد، و در علم و عمل بکوشد، و بداند که معلم... هر لحظه ممکن است برسد... باید همیشه در حالی باشد که رضایت کامل خاطر معلم را فراهم آورد.

دوران انتظار، دوران تکلیف است... و آن تکلیف... نگرهبانی دین خداست، در سطح فرد، و در سطح اجتماع...

۸. انتظار، نگرهبانی ایمان

... یکی از ابعاد عظیم تکلیف حساس و بزرگ، در روزگاران... انتظار،

حفظ دین و نگهبانی مرزهای عقیدتی است...

لازم است فروغ ایمان، و نور یقین... همواره در دل و جان مردم محفوظ باشد...

لازم است جان و دل... نوجوان... در برابر تابش اعتقادات حقه قرار

گیرد...

لازم است ایمان، جزء وجود آنان... باشد... چون خون، همه وجود آنان را

گرم کند، و چون روح، جوهر حیات آنان باشد.

لازم است سعی شود تا ایمان اعتقادی، با ایمان عملی در آنان، اتحاد

یابد، و... در زندگانی آنان حضور قاطع بیاید.

در... عصر انتظار، ممکن است شبهه‌هایی در ذهن برخی بیاید، یا

شیاطین پنهان و شیاطین آشکار، به سست کردن پایه‌های اعتقادی...

جوانان برخیزند، باید در برابر این شبهه‌ها مقاومت کرد، و آنها را از

ذهن‌ها... زدود. همچنین مسائلی، در روند زمانه، و پیدا شدن افکار بروز

می‌کند، که ممکن است ظلمتهای فکری بیافریند، و به ایمان‌ها زیان

برساند، باید در برابر این... مسائل نیز پایدار بوده... و در رد و رفع آنها، و

روشن کردن پوچی آنها، به کوشش برخاست.

... نگهبانان میراث قرآنی و فرهنگ تربیتی اسلامی، باید در برابر همه

این تهاجمات پایداری کنند، و به تناسب هر مورد، به دفع این زیان‌ها و

خطرها بپردازند... حفظ و گسترش اعتقاد دینی، و شناخت درست اعتقادی

و عملی... در روزگار متصل به ظهور، مفیدتر، بلکه لازمتر است... و این

انتظار، در اندیشه استاد محمدرضا حکیمی □ ۷۳

بدان علت است که تنها دارندگان عقیده و عملند که در مسائل و حوادث پیش از ظهور گم نمی‌شوند، و دچار تردید نمی‌گردند... تا به هنگام ظهور مهدی... اعتقاد صحیح و عمل صالح، در مردم منتظر حفظ گردد.

در احادیث... از اهمیت ایمان، در عصر غیبت، به گونه‌هایی عجیب یاد شده است، و منتظران مؤمن، دارای مقام و منزلت شمشیر زنان در رکاب پیامبر دانسته شده‌اند... پیامبر... آنان را برادران خود خوانده است. همچنین از نظر خردمندی، و بصیرت و اعتقاد و اخلاص، مورد ستایش بسیار قرار گرفته‌اند. دل‌های منتظران مؤمن... چونان قندیل‌های روشن توصیف شده است.

۹. انتظار، عدل و احسان

... منتظران ظهور دولت حق... که... در انتظار حکومت عدل جهانی به سر می‌برند، باید پیوسته، نمونه عدل و عدل‌طلبی باشند، و این چگونگی را نشان دهند، باید جامعه آنان، نمونه آن عدل و دادی باشد که از آن دم می‌زنند، و منتظر ظهور ابعاد کلی و جهانگیر آن باشند.

۱۰. انتظار، شناخت و موضع

... شناخت در منطق اسلام... «شناخت نظری» و... «شناخت عملی» هر دو را در بر می‌گیرد. هر عقیده‌ای که انسان در هر باره‌ای دارد باید از

۷۴ □ انتظار در اندیشه‌ها

روی شناخت... باشد، و هر فعلی و ترکی که از انسان سر می‌زند، باید بر پایه شناخت و تشخیص باشد.

این مسئله، در عصر غیبت، بیشتر از وقت‌های دیگر اهمیت پیدا می‌کند. در این روزگار، شناخت عقاید و افکار، موضعگیری‌ها و اعمال، اهمیتی ویژه می‌یابد. و همین داشتن «شناخت صحیح» است که از کوشش در عبادات و مستحبات افضل است... این شناخت، در دو مرحله، تبلور می‌یابد...

الف: تحمل و پایداری

هنگامی که انسان، حق و راه حق را بدرستی شناخت، در آن راه پایداری می‌کند، و در برابر شداید و مشکلات... بردباری به خرج می‌دهد، و به هیچ‌گونه، دست از راه حق خود بر نمی‌دارد... بدینگونه انسان عصر غیبت، باید دارای... بصیرتی درخشان باشد، تا بتواند اعتقاد حق را حفظ کند... انسان منتظر باید بداند انتظار چیست؟ و برای چیست؟ او منتظر کیست؟ و ظهور مقدمه چه اموری است؟

ب: پیروی از خط ممتد رهبری

... امامان تأکید کرده‌اند که در عصر غیبت به آداب و احکام دینی خود... عمل کنید و خط اعتقادی و عملی خویش را با استواری... نگاه دارید، تا

ظهور فرا رسد، و پیشوای... شما، از غیب، به درآید...

۱۱. انتظار، تمرین و ریاضت

... احادیث ما... می‌گویند: باید در انسان منتظر، روح پارسایی، پایداری، زهد و بی‌نیازی، قدرت و مردانگی، شهامت... سلحشوری، به وفور وجود داشته باشد. انسان منتظر، باید این خصلت‌ها را در خویشتن پدید آورد و پیرورد، و به اصطلاح... یک فرد... انقلابی... باشد. هیچگونه ضعفی... و علایقی نباید شخصیت صخره‌سان انسان منتظر را دستخوش قرار دهد... دولت جهانگیر عدل، باسانی، تشکیل نخواهد یافت... باید آماده بود... درد آشنایان، به همراهی آن پیشوا... به پا می‌خیزند، و... ابرقدرتان و نیروهای آنان را... از میان برمی‌دارند و خود مانند محرومترین محرومان زندگی می‌کنند... تا محرومیت را از جهان بردارند، و تا انسانیت را به جهان بازگردانند.

۱۲. انتظار، بسیج عمومی

... انتظار، یک بسیج عمومی است. مکتب تشیع... در عصر انتظار، پیروانی می‌خواهد همیشه آماده، و همواره در سنگر...
... آماده از نظر قدرت‌های ایمانی و روحی، نیروهای بدنی و سلاخی، تمرین‌های عملی و نظامی، پرورش‌های اخلاقی و اجتماعی، و

سازماندهی‌های سیاسی و مرامی.

... و همواره در سنگر، سنگر مبارزه با تمایلات نفسانی، با سستی‌های تکلیفی، با فتورهای موضعی، سنگر مبارزه با ذلت‌پذیری و استعمار زدگی، مبارزه با... ستم و تبعیض و استثمار و انحراف...

این آمادگی عمومی و همیشگی، جوهر اصلی انتظار است... در احادیث... رسیده است که انتظار فرج نیز، فرج و پاره‌ای از فرج... بلکه افضل اعمال... است... انتظاری که به اندازه خود فرج اهمیت دارد... نمی‌تواند امری ساده، حالتی بی تفاوت، و روزگاری خالی از تعهد و شور باشد... اگر جامعه منتظر، چنان که باید باشد باشد، و انسان منتظر، انسان تراز مکتب و تراز انتظار باشد، انتظار نیز به منزله فرج است...

۱۳. انتظار و ضد انتظار

... انتظار منتظر، نمی‌تواند به نام «صبر»، خواص اعتقادی و عملی، و آمادگی‌های نظامی و اقدامی را... از کف بنهد، و از حالت حضور تکلیفی انتظار، به حالت غیاب تکلیفی درآید، و ضد انتظار گردد. انسان نمی‌تواند به نام انتظار، ظلم را... قبول کند، و زیر بار ظالم و حکومت ظالم برود... آنچه در پاره‌ای احادیث رسیده است که عجله نکنید، و در این کار شتاب نداشته باشید... به همان معنای عجله نکردن در رسیدن دولت حقه جهانی مهدی علیه السلام است. چون این عجله چه بسا باعث شود که کسانی

انتظار، در اندیشه استاد محمدرضا حکیمی □ ۷۷

تجمل... خویش را از دست بدهند، و آهنگ تأسیس همان حکومت جهانی مهدوی بکنند... و این امر شدنی نیست. زیرا که تأسیس دولت جهانی واحد الهی... ویژه دوران همان ولی الله اعظم است و بس.

همچنین شتابداری ممکن است باعث شود که برخی از مردم که به حکمت غیبت و انتظار و اسرار الهی توجه ندارند، دچار ناامیدی گردند...

...

...

...

۳۰. خلقی که در انتظار ظهور «مصلح» است، باید خود «صالح» باشد... شیعه مهدی همان شیعه آل محمد است... همان منتظران، همانان که پیش از قیام مهدی نیز، اقتدای به مهدی می‌کنند...

آیا خلقی که اقتدای به مهدی علیه السلام کند، جز «خلق صالح» تواند بود... روشن گشت که انتظار، چه تعهد بزرگ، و چه تکلیف عظیمی است... چه خودسازی‌ها، و چه آمادگی‌ها می‌طلبند...

پیدا است که جهان مقارن ظهور، آکنده است از فساد... و تباهی... در میان این جهان آکنده از ستم... و مملو از گناه و فسق... که همه جا را تاریکی... تجاوزها... و تطاول‌ها و عدوان‌ها گرفته است، و مردمان... از... اسرار عالم بیخبرند و غافل، و از دین خدا... دورند... آن دسته... که به خدا مؤمنند... و خود را اهل دین می‌شمارند، و امام غایب ناظر بر کردارها را باور

دارند... جزء جوهر اصلی دینشان «عمل صالح» است، و خود... شب و روز چشم براهند، تا آن امام برسد، و جهان را... به صلاح بازآورد، و پیوسته... آن امام مصلح را می‌طلبند، این چنین قومی... نباید منحرف و غرق در فساد... و ستم به یکدیگر باشند... اگر باشند، خلاف منطق «انتظار مصلح» است. بلکه چنین قومی باید خود صالح باشند، و پیش از ظهور مهدی نیز به او اقتدا نمایند... و به نشر صلاح و عدل در همه جهان، خود پایبند باشند... چنین قومی باید خود «صالح» باشند، تا با «مصلح» سنخیت داشته باشند... و چون مصلح ظاهر شود، بتوانند در کنار او قرار گیرند...

آری، روزی گروهی از مردم جهان به... رهبری مهدی موعود علیه السلام وارثان زمین... خواهند شد، اما چه کسانی؟ صالحون؛ «أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ»^(۱) پس «خلقى که در انتظار ظهور مصلح به سر مى‌برد، باید خود صالح باشد».^(۲)

۱. سوره انبیاء / آیه ۱۰۵.

۲. خورشید مغرب / ۲۵۷-۳۳۴، محمدرضا حکیمی؛ دفتر نشر فرهنگ اسلامی، با تلخیص.

لیست کتب انتشارات بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (ع)

- کد ۱۰۱ * امام مهدی (ع) و آینده زندگی / مهدی حکیمی / ۶۴ ص / چاپ دوم / ۲۰۰۰ ریال
- کد ۱۰۲ * انتظار در اندیشه‌ها / ۸۰ ص / چاپ دوم / ۲۵۰۰ ریال
- کد ۱۰۳ * حضرت مهدی در سنت نبوی / جمعی از نویسندگان / ۷۲ ص / چاپ دوم / ۲۰۰۰ ریال
- کد ۱۰۴ * سفر به ایرانشهر / سید احمد زرهانی / ۴۰ ص / چاپ اول / ۱۲۰۰ ریال
- کد ۱۰۵ * خورشید تابان / شاعران برگزیده / ۲۰۰ ص / چاپ اول / ۷۰۰۰ ریال
- کد ۱۰۶ * جوانان یاوران مهدی / محمد باقر پورامینی / ۴۸ ص / چاپ اول / ۲۰۰۰ ریال
- کد ۱۰۷ * زنان در حکومت امام زمان / محمد جواد طیبی / ۳۶ ص / چاپ اول / ۱۵۰۰ ریال
- کد ۱۰۸ * کجایی ای فرزند احمد / دعای ندبه / ترجمه سید مهدی شجاعی / ۴۸ ص جیبی / چاپ اول / ۲۰۰۰ ریال
- کد ۱۰۹ * کجایی ای فرزند احمد / دعای ندبه / ترجمه سید مهدی شجاعی / ۳۲ ص جیبی / چاپ اول / ۱۵۰۰ ریال
- کد ۱۱۰ * امام مهدی (ع) در حدیث ثقلین / جمعی از نویسندگان / ۱۶۰ ص / چاپ اول / ۶۰۰۰ ریال
- کد ۱۱۱ * حکومت جهانی امام عصر (ع) / استاد فلسفی / ۹۶ ص / چاپ اول / ۳۰۰۰ ریال

● جهت دریافت کتب فوق با واریز وجه به حساب جاری ۶۰۰۲۲ عهده بانک رفاه کارگران شعبه ملک کد ۱۵۰ به نام بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود (ع)، فیش واریزی را به همراه فرم ذیل به آدرس: تهران صندوق پستی ۷۷۳۳-۱۵۸۷۵ ارسال فرمایید تا کتب درخواستی به آدرس شما پست شود.

✂

کد کتب انتخابی:	شماره فیش واریزی:
مبلغ واریزی:	نام و نام خانوادگی:
کد پستی:	آدرس: استان:
	شهرستان:
	تلفن:
بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود	